ISO SOS – Osallistuvat asiakkaat ja vaikuttavat kokeilut sosiaalityössä

Kestävää kasvua ja työtä -ohjelma

Vipuvoimaa EU:lta 2014–2020

Euroopan unioni
Euroopan aluekehitysrahasto
Euroopan sosiaalirahasto

KYKYVIISARI SOSIAALITYÖSSÄ

Raportti kykyviisarikokeilun toteutuksesta

ISO SOS -hankkeessa

Seija Okulov, projektitutkija, ISO SOS -hanke

ISO Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus · Kainuun sote · essote · SOSTERI Itä-Savon sairaanhoitopiirin kuntayhtymä · Pieksämäki Elämäsi asemapaikka · Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus

Saatteeksi

Tässä raportissa tarkastellaan Kykyviisari - toimintakyvyn itsearviointimittarin käytön kokemuksia ISO SOS -kehittämishankkeessa vuosina 2018 – 2019. ISO SOS -hankkeen yhtensä tavoitteena oli kokeilla mittarien käyttöä sosiaalityön asiakastyöskentelyssä. Mittaamista on pidetty sosiaalityölle vieraana. Niin sosiaalityössä kuin muissakin palvelutehtävissä olisi kuitenkin tarpeellista saada tietoa siitä, miten asiakas on hyötynyt häntä koskevista toimenpiteistä ja onko niillä ollut vaikutusta hänen elämäntilanteeseensa. Tässä tarkoituksessa asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksia mittareista ja niiden toimivuudesta on kerätty systemaattisesti kehittämistyön aikana. Erityisesti asiakkaiden asemaa vaikuttavuustiedon tuottamisessa on pyritty vahvistamaan.

Tämä koosteraportti perustuu hankkeessa tehtyihin Kykyviisarimittauksiin, mittaria kokeilleilta asiakkailta kyselylomakkeilla kerättyihin tietoihin, mittaria käyttäneiden työntekijöiden haastatteluihin ja Kykyviisarin valtakunnalliseen aineistoon, johon hankkeen tuloksia on verrattu. Kykyviisarin kvantitatiivisen mittausaineiston käsittelystä ovat vastanneet pääosin Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen opiskelijaharjoittelijat Jutta Koskinen ja Lauri Lommi. Jutta Koskinen päivitti aineistoa myöhemmin ISOn palkattuna asiantuntijatyön assistenttina. Laurille ja erityisesti Jutalle kuuluu suurin kiitos aineiston numeerisen datan työstämisestä käsiteltävään muotoon. Sosiaalityön opiskelijaharjoittelija Anni Vänttinen käsitteli Kykyviisarin katoaineiston ja teki tilastollisilla menetelmillä siitä erilaisia vertailuja kato- ja seurantaryhmän taustatekijöiden suhteen. Aineistojen kokonaisuuden analysoinnin ja tulkinnan on tehnyt ISO SOS -hankkeen projektitutkija Seija Okulov. Analyysin tuloksia on tulkittu yhteisesti osatoteuttajien hanketyöntekijöiden tiimissä.

Kykyviisari oli ensimmäinen mittaamiskokemus monellekin hankealueiden sosiaalityössä toimivalle työntekijälle. Kykyviisarin jälkeen alueilla kokeiltiin vielä toista, vaihtoehtoista mittaria, koska haluttiin myös vertailevia kokemuksia. Vaikka mittaaminen ei onnistunut aivan siinä laajuudessa kuin tavoite oli, on siitä saatu aikuissosiaalityön välineenä rohkaisevia ja hyödyllisiä kokemuksia, joiden avulla voidaan sosiaalityön mittarityöskentelyn harjoittelua jatkaa. Tyvestä noustaan puuhun tässäkin asiassa.

Seija Okulov	Timo Hankosalo
projektitutkija	projektipäällikkö
ISO SOS -hanke	ISO SOS -hanke

SISÄLLYS

1 KYKYVIISARI MITTARINA 4

2 KYKYVIISARIKOKEILU ISO SOS -HANKKEESSA 4

2.1 KEITÄ OLIVAT KYKYVIISARIKOKEILUUN OSALLISTUNEET ASIAKKAAT? 6

2.2 KYKYVIISARIKOKEILUUN OSALLISTUNEIDEN TYÖTTÖMYYS JA TERVEYDENTILA 9

2.3 KYKYVIISARIKOKEILUUN OSALLISTUNEIDEN KOULUTUSTAUSTA, TERVEYDENTILA JA TYÖTTÖMYYS 11

2.4 KYKYVIISARIKOKEILUUN OSALLISTUNEIDEN ASIAKKAIDEN TULEVAISUUDEN NÄKYMÄT 13

3 KYKYVIISARIKOKEILUN TULOKSIA 16

3.1 KOKEILUUN OSALLISTUNEIDEN ASIAKKAIDEN KOKEMUKSET 19

3.2 AINEISTON KADON ANALYYSI 23

3.3 KYKYVIISARIA KOKEILLEIDEN TYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSET 25

3.4 KOONTIA KYKYVIISARIKOKEILUSTA 28

4 VAIKUTTAVUUDEN MITTAAMINEN SOSIAALITYÖSSÄ - POHDINTAA 29

LÄHTEET 31

LIITTEET 33

LUETTELO TEKSTISSÄ OLEVISTA TAULUKOISTA JA KUVIOISTA 34

1 KYKYVIISARI MITTARINA

Vaatimukset sosiaalityön vaikuttavuuden osoittamiseksi ovat kasvaneet sen jälkeen, kun perustoimeentulotuen myöntäminen siirtyi Kelan palveluksi vuoden 2017 alussa. Ajatuksena on ollut, että sosiaalityö pystyisi tässä uudessa tilanteessa tekemään systemaattisempaa ja syvempää asiakastyötä, jonka sitä kautta pitäisi olla myös vaikuttavaa ja saada aikaan muutosta asiakkaan elämäntilanteessa. Samaan aikaan sosiaalityön toimintaympäristön muutokset ja uudistuspaineet (mm. Sote-uudistus) ovat asettaneet paineita osoittaa sosiaalityön vaikuttavuus. Myös Sosiaalihuoltolaki (L 30.12.2014/1301, 7§) velvoittaa sosiaalityötä tuottamaan vaikuttavuustietoa. Tästä syystä mittareita ja mittaamista sosiaalityössä on ryhdytty kokeilemaan ja muun muassa PRO SOS -hankkeessa kokeiltiin juuri Kykyviisaria (Huhta & Unkila 2019, 124.).

Kykyviisari on työ- ja toimintakyvyn itsearviointimenetelmä, joka perustuu vastaajan omaan arvioon tilanteestaan. Se soveltuu kaikille työikäisille, myös työelämän ulkopuolella oleville. Mittari on muodoltaan kyselylomake, jonka voi täyttää paperilla tai verkossa. Kykyviisari arvioi suuntaa-antavasti vastaajan kokemaa työ- ja toimintakykyä, osallisuutta ja hyvinvointia. Menetelmä mahdollistaa myös työ- ja toimintakyvyssä tapahtuneen muutoksen tarkastelun, jos mittaus toistetaan. Mittari koostuu kuudesta eri toiminnan- ja elämänalueesta, jotka on pilkottu pienempiin konkreettisiin kysymyksiin. Mittarin voi täyttää joko yhdellä kertaa kokonaan tai sen voi pilkkoa eri osa-alueisiin ja täyttökertoihin.

Kykyviisari-itsearvioitimenetelmää tai -mittaria kokeiltiin ISO SOS -hankkeessa ensimmäisenä mittarina. Tässä vaiheessa useimmilla työntekijöillä ei ollut aikaisempia kokemuksia mittaamisesta sosiaalityössä. Sosiaalityössä Kykyviisari tuottaa sosiaalityön perinteisen yksilöohjauksen rinnalle täydentävää numeerista tietoa. Mittari voi toimia sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä työskentelyssä keskustelun avaajana ja apuna yhteisen ymmärryksen muodostamisessa asiakkaan avun tarpeesta ja hänen elämäntilanteestaan.

2 KYKYVIISARIKOKEILU ISO SOS -HANKKEESSA

Kykyviisari kokeiltiin ISO SOS -hankkeessa vuoden ajan. Kokeilu toteutettiin niin, että kesän – syksyn 2018 aikana kaikkiaan 71 asiakkaalle tehtiin alkumittaus. Alkumittauksia tehtiin lisäksi keväällä 2019, kun mittaria käytettiin joissakin hankkeen ryhmäkokeiluissa. Kaikkiaan alkumittauksia saatiin 86.

Kevään 2019 aikana Kykyviisarilla tehtiin asiakkaille toinen eli tarkistusmittaus ja myöhemmin ryhmäkokeilujen päätyttyä niihin osallistuneille samanlainen tarkistusmittaus. Kykyviisarin toimintaperiaatteen mukaisesti (Heininen ym. 2018, 18) tarkistusmittaus tehtiin 6 – 8 kuukautta ensimmäisen mittauksen jälkeen. Toiseen eli tarkistusmittaukseen osallistui 34 asiakasta, joten tässä vaiheessa 60 prosenttia ensimmäisen mittauksen asiakkaista oli tippunut pois. Kykyviisarin kokemukset koko asiakasprosessista alku- ja seurantatietoineen perustuvat siis 34:n asiakkaan mittauksiin.

Tässä raportissa käsiteltävät tiedot on kerätty hankkeen mittauksista, jotka näkyvät Kykyviisari-verkkosivulla (vaatii kirjautumistunnukset). Sivulta mittaustulokset on talletettu Excel-taulukkoon ja niistä on muodostettu tunnuslukuja kuten keskiarvoja, mediaaneja yms. Määrällisen tiedon lisäksi Kykyviisarin käytöstä on kerätty laadullista tietoa työntekijöiltä ryhmähaastatteluissa ja asiakkailta lomakekyselynä.

Kykyviisarin seuranta-aineistoon jää vähän tapauksia ja hankkeen osatoteuttaja-alueiden osalta aineisto pilkkoutuu vielä pienempiin osiin, joten aineiston analyysi jää kuvailevalle tasolle (Jokivuori 2014, diat 3-5). Tästä syystä aineistosta nousevia ilmiöitä ei voida selittää tilastollisin menetelmin tai periaattein. Aineistosta nousee kuitenkin esiin aiheita, joita voisi jatkossa tarkastella tieteellisesti rakennetuilla tutkimusasetelmilla jatkotutkimuksessa.

Hankkeen Kykyviisarikokeilussa ensimmäisen ja toisen mittauksen asiakasmäärät vaihtelevat. Toisella mittauskerralla (tarkistusmittaus) asiakasmittausten määrä jäi Pieksämäellä ja Itä-Savon sairaanhoitopiiri Sosterissa niin pieneksi, ettei niistä asiakkaiden tunnistettavuuden vuoksi saa suoraan vertailutietoa. Tämä vertailutieto on muodostettu erikseen mittaustietojen Excel-taulukosta keräämällä. Taulukossa 1. näkyy mittausten määrä osatoteuttaja-alueittain eri mittauskerroilla.

Taulukko 1. Kykyviisarimittausten määrä osatoteuttajittain (tilanne 30.6.2019).

OSATOTEUTTAJA	1. MITTAUSKERTA	2. MITTAUSKERTA
Kainuu		
Kainuun sote	37	10
Etelä-Savo		
Pieksämäki	11	6
Sosteri	7	5
Essote	31	15
YHTEENSÄ/KERTA	86	36 (42%)*

**prosenttiosuus alkumittaukseen osallistuneista*

Taulukosta 1. nähdään, että ensimmäisen ja toisen mittauksen välissä asiakkaita jäi kokeilusta pois, mikä selittää kadon. Kato johtui osin siitä, että osa asiakkaista ei halunnut jatkaa mukana mittarityöskentelyssä, koska he kokivat sen epämukavana. Mittarikokeilun tavoite oli, että toisella mittauskerralla seurantamittaus tehdään mahdollisimman monelle ensimmäisessä mittauksessa mukana olleelle. Tämä tavoite ei kuitenkaan aivan toteutunut. Työntekijältä asiakkaan motivointi mittarityöskentelyyn olisi vaatinut aikaa ja asiakkaan tuntemusta, jotta luottamus mittarin käyttöön olisi syntynyt. Kuitenkin osa asiakkaista koki, että mittarityöskentely oli mieluisaa ja toi lisäarvoa asiakasprosessiin.

Toinen syy katoon oli työntekijöiden suuri vaihtuvuus kokeilun aikana. Vaihtuvuutta tapahtui kaikilla osatoteuttaja-alueilla. Osa uusista työntekijöistä kartoitti kokeilussa mukana olleita asiakkaita asiakasnumeron perusteella ja näin ollen työskentelyä heidän kanssaan pystyttiin jatkamaan vaikkakin työntekijä vaihtui.

Työntekijöiden haastatteluista kuitenkin ilmeni, että jossain tapauksissa työntekijän vaihtuminen myötä asiakas ei suostunut mittarityöskentelyn jatkamiseen uuden työntekijän kanssa, koska tarvittavaa luottamuksellista suhdetta ei ollut. Aineiston katoa käsitellään tarkemmin luvussa 3.2.

Tässä raportissa tarkastellaan vain niitä mittauksia, joista on käytettävissä kaikki mittarin vastaukset (puutteellisesti täytetyt mittaukset ja tuplamittaukset poistettu aineistosta). Näitä mittauksia on tehty hankkeessa kaikkiaan 82 kappaletta. Tämän joukon perusteella profiloidaan sitä, keitä Kykyviisarikokeiluun osallistuneet asiakkaat olivat. Raportin loppuosassa kuvataan Kykyviisarin kokemuksia ja mittarityöskentelyn tuloksia niiden asiakkaiden tietojen kautta, jotka osallistuivat sekä alku- että seurantamittaukseen. Näitä asiakkaita oli 36.

Mittarityöskentelyn vaikuttavuutta ja kokemuksia tarkastellaan vain niiden asiakkaiden kautta, jotka ovat osallistuneet kumpaankin mittauskertaan. Näitä aineistossa oli 36 asiakasta (joidenkin kysymysten kohdalla vastausten määrä vaihtelee välillä 33- 34). Vain näiden mittausten antamaa tietoa voidaan tarkastella ja verrata keskenään. Tähän lukuun sisältyy keväällä 2019 Kainuussa toteutetun hahmoterapian yhden ryhmän mittaukset viidelle (5) asiakkaalle, joille tehtiin sekä alku- että loppumittaus. Nämä ryhmäläiset ovat mukana yhteismäärässä, mutta heille tehtyjen mittausta aikaväli on lyhyempi kuin muilla hankkeessa Kykyviisaria kokeilleilla.

Mittaaminen sosiaalityössä ja mittareiden, kuten Kykyviisarin antama tieto liittyy myös rakenteelliseen sosiaalityöhön. ISO SOS -hankkeen ”Vaikuttavuutta arvioiva ja rakenteellinen sosiaalityö” -työpaketissa pyritään yhdistämään yksilötason asiakastyöskentelyssä käytettävien mittareiden antama tieto rakenteellisen tason ilmiöihin. Sosiaalityöntekijän tulisi ymmärtää, mikä rakenteellinen syy vaikuttaa yksilön avun tarpeen taustalla. Näin sosiaalityön vaikuttavuus syntyisi sekä mikro- että makrotasolla, mikä puolestaan voisi selkiyttää sosiaalityön roolia terveyden ja hyvinvoinnin edistämisessä.

2.1 Keitä olivat Kykyviisarikokeiluun osallistuneet asiakkaat?

ISO SOS -hankkeessa Kykyviisari oli ensimmäinen mittarikokeilu ja siksi siihen saivat osallistua kaikki ne asiakkaat, jotka olivat halukkaita kokeilemaan mittaria. Aikuissosiaalityön työntekijöiden tarjosivat mahdollisuutta osallistua kokeiluun sopivaksi tuntemilleen asiakkaille. Näin ollen mittarin kokeilijoiden joukko ei edusta yleisesti aikuissosiaalityön asiakaskuntaa kokeilualueilla. Kykyviisarikokeiluun osallistuneiden profilointi (taulukko 2.) kertoo kuitenkin, että kokeilussa mukana ollut joukko vastasi varsin hyvin sitä asiakasryhmää, jolle Kykyviisari soveltuu.

Taulukosta 2. käy ilmi, millainen oli Kykyviisari-mittaukseen osallistunut asiakaskunta taustatiedoiltaan. Taulukon tiedot on koottu sekä ensimmäisestä että seurantamittauksesta. Mittauksista on poistettu tuplamittaukset ja sellaiset mittaukset, jotka oli täytetty puutteellisesti.

Taulukko 2. ISO SOS -hankkeen Kykyviisarikokeiluun osallistuneet asiakkaat tiettyjen taustatietojen mukaan.

	n	%
Sukupuoli	yht. 82	100 %
nainen	32	39
mies	48	59
muu sukupuoli	2	2
Ikäjakauma	82	100
18 – 25 vuotta	18	22
26 – 40 vuotta	37	45
41 – 55 vuotta	24	29
≥ 56 vuotta	3	4
**keski-ikä 35 vuotta*		
**nuorin 20 vuotta, vanhin 61 vuotta*		
Koulutustaso **vastaaja voinut antaa useamman vaihtoehdon*	yht. 97	100 %
Ei perustason jälkeistä koulutusta	19	20
Lukio/ylioppilastutkinto	10	10
Kurssimuotoinen ammatillinen tai siihen valmentava kurssi	10	10
Ammattikoulu- tai opistotason tutkinto	34	35
Korkeakoulututkinto (alempi tai ylempi AMK/yli-opisto)	2	2
Koulutus on jäänyt kesken	22	23
**Osa on ilmoittanut myös, minkä tason koulutuksen on keskeyttänyt ja osa on kaksoistutkinnon suorittaneita, siksi yhteislukumäärä on korkeampi.*		
Terveydentilansa hyväksi kokeneiden osuus	yht. 81	100 %
Hyvä	8	10
Melko hyvä	25	31
Keskitasoinen	24	30
Melko huono	19	24
Huono	4	5
Työttömyyden kesto	yht. 80	100 %
Alle vuoden	11	14
1 – 2 vuotta	15	19
3 – 4 vuotta	11	14
5 – 10 vuotta	18	22
yli 10 vuotta	8	10
En ole koskaan ollut työelämässä	9	11
En ole tällä hetkellä työttömänä	8	10
** keskimääräinen työttömyysaika 3,5 vuotta*		

Kykyviisaria kokeilleiden sukupuolijakauma (kuvio 1) osoittaa, että suurin osa Kykyviisaria kokeilleista oli miehiä. Etenkin Kainuussa miesten osuus oli selvästi suurempi kuin naisten.

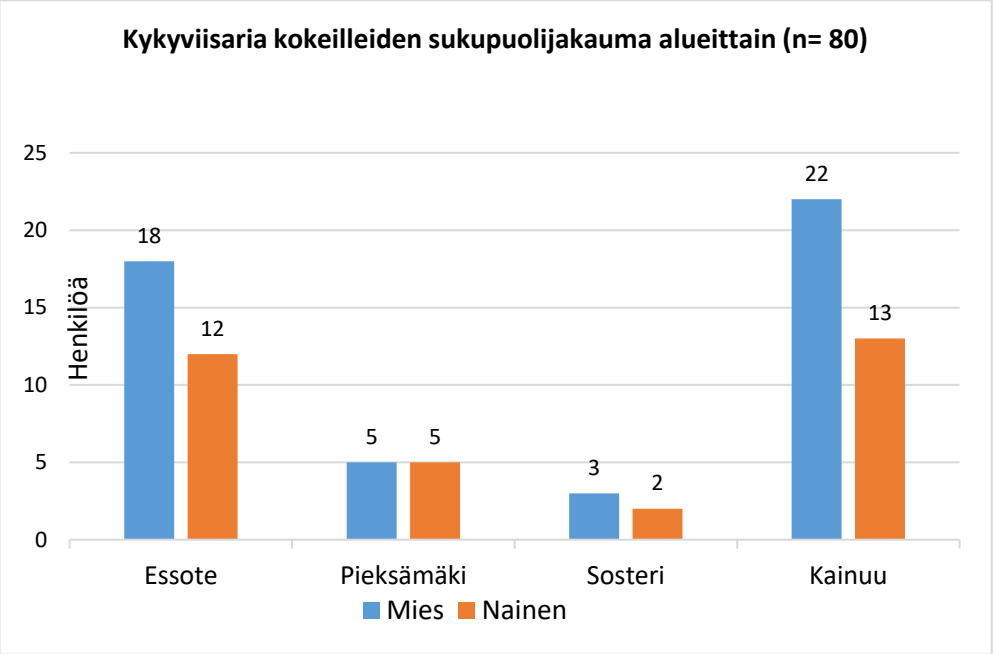

Kuvio 1. Kykyviisaria kokeilleiden sukupuolijakauma.

Kykyviisarin kokeilijat olivat parhaassa työiässä olevia (26-55-vuotiaita) ja asiakkaiden ikäjakauma painottuu työuran alkupuolelle: lähes 2/3 mittaria kokeilleista oli työuran alussa tai keskivaiheilla. Joukon keski-ikä oli 35 vuotta, mikä vastaa myös hyvin tätä havaintoa. Kokeiluasiakkaiden koulutuspohja ei ollut kovin vahva ja heille oli tyypillistä, että he olivat työttömiä. Asiakkaista 79 % ilmoitti olevansa työtön ja noin kolmanneksella työttömyys oli pitkittynyttä. Asiakkaat eivät kokeneet terveydentilaansa erityisen huonoksi, jota voi selittää kokeilussa mukana olleiden asiakkaiden verraten alhainen keski-ikä. Taustatekijöitä tarkastellaan tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Kokeilussa mukana olleista asiakkaista noin puolella oli käytynä jokin ammatillinen tutkinto tai kurssi. Toisaalta huomionarvoista on, että viidenneksellä ei ollut minkäänlaista perusasteen jälkeistä tutkintoja ja melkein neljännes oli jättänyt opinnot kesken. Nämä ovat tekijöitä, jotka voivat selittää henkilön työllistymistä sekä yleistä elämänhallintaa. Huomattavaa on, ettei tässä Kykyviisariasiakkaiden joukossa ollut yhtään yliopistotason tutkinnon suorittanutta henkilöä.

Yleisenä havaintoja Kykyviisarikokeiluun osallistuneista voi todeta, että mittarikokeilu kohdistui siihen kohderyhmään, jota ISO SOS -hankkeen tavoitellaan (ESR Toimintalinja 5). Kohderyhmän taustatekijöiden perusteella hankkeessa saatuja Kykyviisarin tuloksia voidaan verrata Kykyviisarin vastaavaan valtakunnalliseen aineistoon.

2.2 Kykyviisarikokeiluun osallistuneiden työttömyys ja terveydentila

Seuraavassa tarkastellaan tarkemmin kokeiluun osallistuneiden työttömyyttä ja kokemuksia terveydentilastaan. Työttömyys ja terveydentila ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat henkilön elämänhallintaan ja elämänvalintoihin. Sosiaalityö pyrkii auttamaan näissä kysymyksissä ja näin ollen mittareiden tuottama tieto voi auttaa pääsemään näihin asioihin kiinni.

Kuviosta 2. nähdään, miten kokeiluun osallistuneiden joukko jakautui työttömyyden keston mukaan tarkasteltuna.

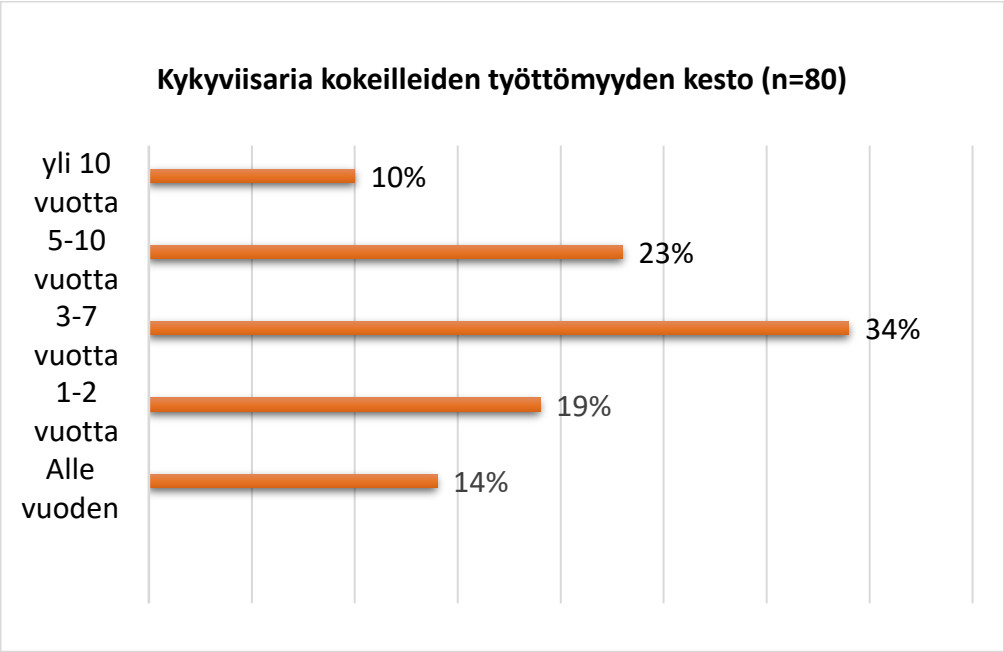

Kuvio 2. Kykyviisarikokeilussa olleiden asiakkaiden työttömyyden kesto.

Suhteellisen lyhyt työttömyys (alle vuoden – enintään kaksi vuotta) oli Kykyviisariasiakkaista noin kolmanneksella. Enintään kahden vuoden työttömyys on vielä kohtuullinen aika, eikä välttämättä ole rapauttanut ammatillista osaamista niin paljoa, etteikö sitä voisi vielä päivittää. Pitkittyneestä työttömyydestä työllistyminen vaatii usein lisäkouluttautumista. Pitkittyessään työttömyys vaikuttaa yleensä henkilön työkykyyn heikentävästi ja tämä ilmenee erityisesti mielenterveyden ongelmina. (Sepponen ym. 2012, 14-15.)

Kykyviisarin kokeilussa oli lähes 60 prosenttia sellaisia henkilöitä, joilla on vähintään kolmen vuoden, mutta maksimissaan kymmenen vuoden työttömyys. Työttömyyden keston mediaani aineistossa oli 3,5 vuotta. Tiedetään, että työttömyyden kestolla on yhteys henkilön terveyteen (Koskinen 2019, 6). Jo kolmen vuoden työttömyys aiheuttaa suurta riskiä sairastua hengityselinsairauksiin ja muihin, kuten päihteiden käytöstä aiheutuviin, sairauksiin. Päihteet ovat terveysuhka sekä työttömillä miehillä että naisilla. Pitkittynyt työttömyys vaikuttaa myös henkilön talouteen ja sitä kautta sosiaaliseen elämään. (Tilastokeskus 2014; THL 2019.)

Kykyviisariasiakkaita vain kymmenen prosenttia ilmoitti olevansa työelämässä mittausajankohtana. Kykyviisarin kokeiluaikana huomioitavaa on, että työttömyys laski aikavälillä 05/2018 – 05/2019 eniten Itä-Suomen alueista juuri Etelä-Savossa ja Kainuussa (Koskinen 2019, 6).

Kykyviisaria kokeilleiden kokemus omasta terveydestään on yhteydessä työttömyyteen ja työllistymiseen. Jos terveys ja työkyky koetaan hyväksi, myös työllistyminen on todennäköisempää. Henkilön matalan koulutustason, työttömyyshistorian ja heikon työmarkkina-aseman on todettu vaikuttavan työllistymismahdollisuuksiin, minkä puolestaan on havaittu olevan yhteydessä terveydentilaan ja fyysiseen toimintakykyyn. (vrt. Koskinen 2019, 5.)

Kuviosta 3. nähdään, että terveydentilansa hyväksi tai melko hyväksi kokeneita oli kokeiluun osallistuneista alle puolet. Vastaaja arvioi terveydentilansa asteikolla 1 – 5, missä arvo 1 oli huono ja arvo 5 hyvä. Lähes kolmannes (29 %) henkilöistä koki terveydentilansa huonoksi tai melko huonoksi.

Osatoteuttaja-alueilla oli pientä vaihtelua terveydentilan kokemuksissa vaikka kaikilla alueilla oltiinkin asteikon keskivaiheilla. Vastausten keskiarvo oli Etelä-Savon sosiaali- ja terveyspalvelujen kuntayhtymä Essotella 3,0 (pienin) ja Sosterissa 3,8 (suurin) eli erot eivät olleet olennaisen suuria. Kykyviisari ei kerro, mitkä taustatekijät vaikuttavat terveydentilan kokemukseen, mutta oletus on, että kokeiluun osallistuneilla asiakkailla on mielenterveys- ja päihdeongelmaa. Tätä tukevat myös tilastotiedot Itä-Suomesta: Etelä-Savossa ja Kainuussa mielenterveysongelmien laitoshoidon osuus on korkeampi kuin koko maassa keskimäärin (Koskinen 2019, 16). Samansuuntaista tietoa on saatu myös mittaria käyttäneiltä työntekijöiltä eri alueilta. Kuvio 1. vahvistaa tätä oletusta. Siitä nähdään, että kokeiluasiakkaista seitsemän kymmenestä kärsii pitkäaikaisesta fyysisestä tai psyykkisestä sairaudesta tai heillä on jokin oire tai vamma.

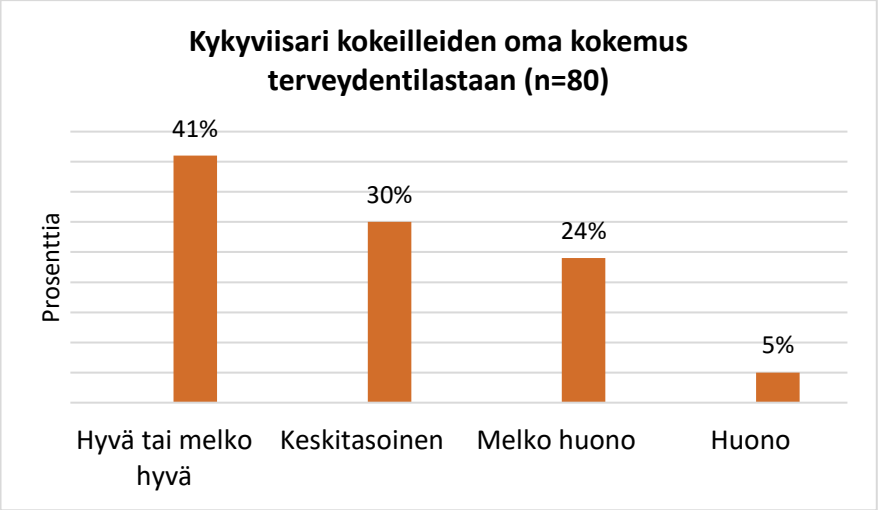

Kuvio 3. Kykyviisaria kokeilleiden koettu terveydentila.

Kuvio 4. Pitkäaikainen fyysinen tai psyykkinen sairastavuus kykyviisaria kokeilleilla asiakkailla.

Kykyviisarissa kysytään myös asiakkaan kokemusta työkyvystään. ISO SOS -hankkeen aineistossa koetun työkyvyn keskiarvo oli 5. Kysymyksen asteikko on 1 = En pysty lainkaan työhön – 10 = työkykyni on parhaimmillaan. Arvo 5 ei ole kovin suuri ja vaikuttaa siltä, että isolla osalla mittarikokeilussa mukana olleista työkyky on kääntymässä heikompaan suuntaan. Kokeiluun osallistuneiden asiakkaiden keski-ikä oli kuitenkin suhteellisen alhainen ja työelämää olisi siitä katsoen vielä pitkästi jäljellä, joten työkyvyn ylläpitäminen olisi erityisen tärkeää. Kuten Itä-Suomen työikäisten hyvinvoinnista havaitaan (Koskinen 2019, 23-24), Kainuussa ja Etelä-Savossa työkyvyttömyys on ainakin työkyvyttömyyseläkkeiden valossa maan korkeinta. Tämä näkyy välillisesti myös Kykyviisarikokeilussa.

Kykyviisarikokeilun asiakkaiden yleisin sosiaalityössä asioinnin aihe kummallakin mittauskerralla oli taloudelliset ongelmat; joko käytettävissä olevien tulojen tai etuuksien riittämättömyys tai työttömyydestä johtuvat ongelmat talouden hallinnassa. Tätä selittänee edellä kuvattu työttömyyden yleisyys asiakaskunnassa. Työttömyydestä ja talouden vaikeuksista seurasi muita elämänhallinnan ongelmia, jotka olivat kolmanneksi yleisimpiä asiointisyitä Kykyviisarin kokeilijoilla. On helppoa ymmärtää, millainen noidankehä ja sitä kautta avun tarve henkilön elämään syntyy, jos hänellä on lisäksi terveydellisiä ongelmia.

2.3 Kykyviisarikokeiluun osallistuneiden koulutustausta, terveydentila ja työttömyys

Kuten koostetaulukosta 2. nähdään, kokeiluun osallistuneista asiakkaista viidenneksellä (20 %) ei ollut minkäänlaista perustason jälkeistä koulutusta ja melkein neljännes (23 %) oli niitä, joilla koulutus oli jäänyt kesken. Tästä syntyy oletus, että alhainen koulutus aiheuttaa pitkittynyttä työttömyyttä. Kuviossa 5. on yritetty kuvata näiden asioiden välistä yhteyttä. Palkeissa tumman sininen ja keltainen väri kuvaavat pisimpiä työttömyysaikoja. Kuviossa näkyy jonkinlaista yhteyttä alhaisen koulutustason ja työttömyyden keston välillä, mutta koska aineisto on pieni, yhdenkin henkilön osuus jakaumissa vaikuttaa suhteellisen paljon.

Näyttäisi siltä, että niillä, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa, työttömyys olisi kestänyt pitempään. Tämä havainto on odotetun suuntainen. Esimerkiksi Shemeikka ym. (2017, 109) näkevät pelkän perusasteen koulutuksen turvin työelämään yrittävien nuorten tulevaisuuden epävakaana. Heidän työuriaan leimaa työttömyys ja korkea työkyvyttömyysriski. Viitteitä tästä voi nähdä myös kuviossa 5. Lukiokoulutuksen tai AMK-tutkinnon vaikutuksesta ei aineiston vähäisestä havaintomäärästä johtuen voida sanoa mitään.

Kuvion tiedot ohjaavat myös ajattelemaan, ettei ammatillinen koulutuskaan turvaa työpaikkaa. Ammattikoulun tai -opiston suorittaneilla esiintyi myös eripituista työttömyyttä, joskin eniten tässä ryhmässä oli niitä, joilla työttömyys oli toistaiseksi suhteellisen lyhytkestoista (1 – 2 vuotta). Tässä selittävänä tekijänä voi olla kohtaanto-ongelma, mistä merkkejä löytyy Itä-Suomen tilastoraportistakin (Koskinen 2019, 8). Vaikeasti työllistyvät eli ne, joilla ei ole vaadittavaa osaamista tarjolla oleviin työpaikkoihin tai ne, joilla on jokin rajoittava tekijä (esimerkiksi terveydellinen haitta) eivät työllisty työmarkkinoilla avoinna oleviin paikkoihin. He liikkuvat työttömyysjaksojen, tukityöpaikkojen ja lyhyiden työsuhteiden välillä. ISO SOS -hankkeen Kykyviisarikokeilun toteutusalueiden rakenteellisen työttömyyden tekijät vaikuttanevat jakaumien taustalla. Sekä Etelä-Savo että Kainuu maakuntina kärsivät rakenteellisesta työttömyydestä koko maan keskitasoa enemmän (Koskinen 2019, 8).

Toinen havainto on se, että koulutuksen kesken jättäneiden joukossa esiintyy eripituista työttömyyttä. Tässä joukossa ei näy, että keskeyttäminen olisi yhteydessä erityisesti työttömyyden kestoon. Tässäkin kohtaa on jälleen huomautettava, että koska aineisto on pieni, voi yhdenkin henkilön osuus tässä vaikuttaa suhteellisen paljon suuntaan tai toiseen.

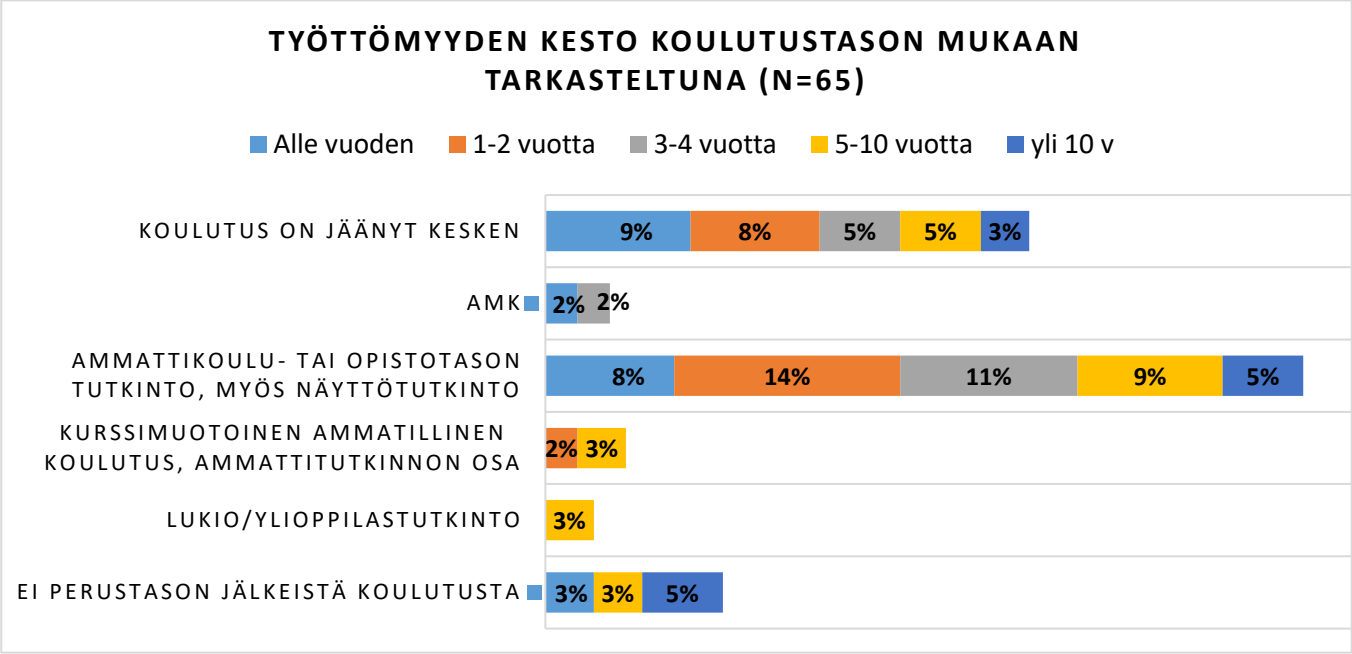

Kuvio 5. Työttömyyden kesto asiakkaiden koulutustason mukaan.

Kykyviisarikokeilussa mukana olleiden kohdalla oletus oli, että henkilön terveydentilalla voisi olla yhteys työttömyyden kestoon. Kun nämä kaksi tekijää ristiintaulukoitiin, ei selvää yhteyttä löytynyt. Heikko yhteys löytyi kuitenkin niiden välillä, jotka kokivat terveytensä hyväksi tai keskitasoiseksi sekä niiden, jotka kokivat terveytensä huonoksi (kts. kuvio 6). Kuvio 6. havainnollistaa tätä yhteyttä. Jossain määrin näyttäisi siltä, että niillä, jotka kokivat terveytensä hyväksi, työttömyysaika oli lyhyempi. Kuviosta 6. ei kuitenkaan voida tehdä suoraan päätelmää ainakaan tässä pienessä aineistossa. Pienen havaintomäärän vuoksi ei voida myöskään arvioida, miltä asia näyttää eri osatoteuttaja-alueilla tarkasteltuna. Aiemman tutkimustiedon perusteella voisi kuitenkin olettaa, että havainto on ainakin oikeansuuntainen.

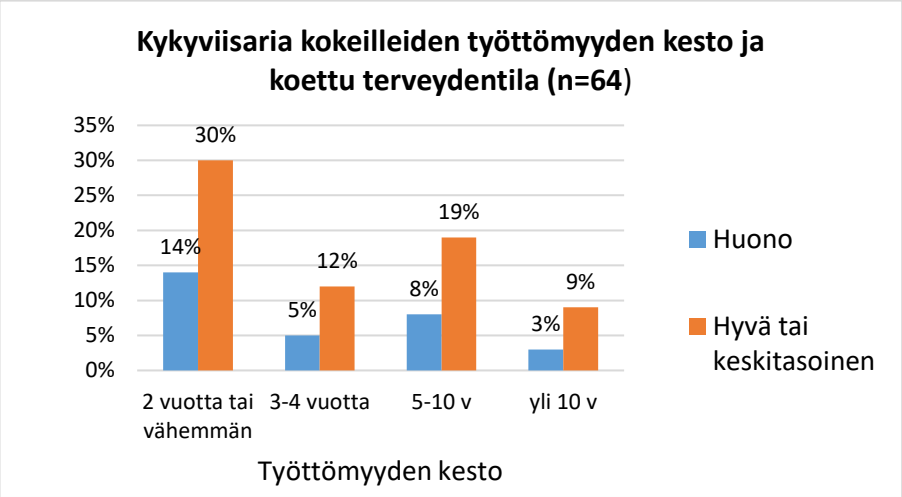

Kuvio 6. Koettu terveydentila ja työttömyyden kesto Kykyviisaria kokeilleilla asiakkailla.

2.4 Kykyviisarikokeiluun osallistuneiden asiakkaiden tulevaisuuden näkymät

Edellä on kuvattu Kykyviisaria kokeilleiden asiakkaiden työllisyystilannetta, terveyden kokemusta ja näiden välistä yhteyttä. Nämä kertovat jotain asiakkaan työkykyisyydestä. ISO SOS -hankkeen Kykyviisariaineistossa koettu työkyky arvioitiin keskimäärin melko alhaiseksi (arvo 5 asteikolla 1 – 10). Asiakkaan kokemus omasta tilastaan voi kuitenkin olla toisenlainen ja haittaavista tekijöistä huolimatta tulevaisuuden näky voi olla myönteinen.

Seuraavaksi tarkastellaan kokeiluasiakkaiden uskoa omaan työllistymiseen, uskoa koulutuspaikan löytymiseen, suhdetta työelämään yleensä ja yleistä elämäntyytyväisyyttä. Kuviosta 7 nähdään, miten vahvasti Kykyviisarikokeiluun osallistuneet asiakkaat uskoivat kokeilun aikana työllistyvänsä myöhemmin. Kysymyksessä ei määritellä tarkemmin aikaa, jonka kuluessa työllistyminen nähdään mahdollisena.

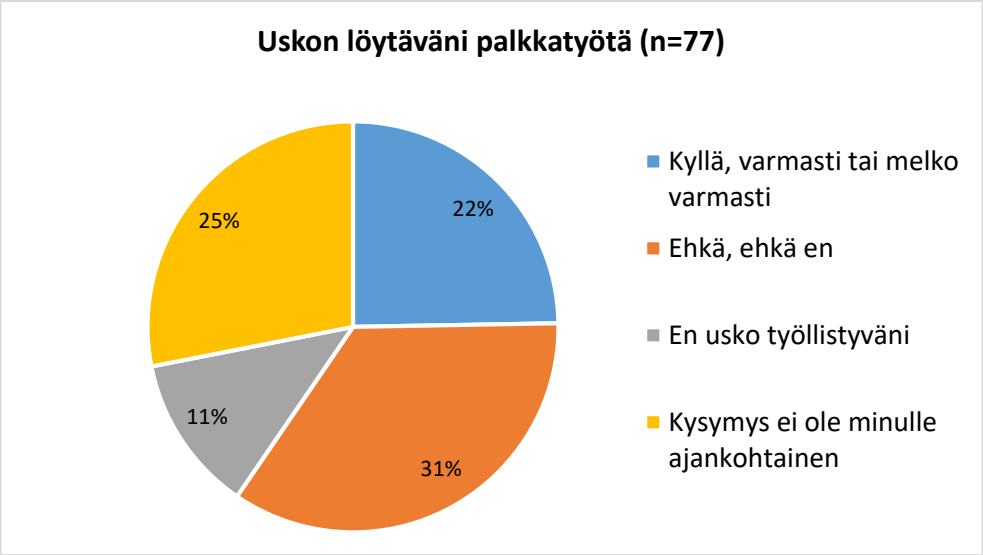

Kuvio 7. Asiakkaan usko palkkatyön löytymiseen.

Kykyviisarissa kysytään ”Uskotko löytäväsi palkkatyötä”. Vastausvaihtoehtoja on viisi, joista yksi on ”Ehkä, ehkä en”, jolla kartoitettiin epävarmat vastaukset. Annettu vastausvaihtoehto on kuitenkin niin epämääräinen, ettei vastauksista voi päätellä, onko tämä vastausvaihtoehto valittu siksi, ettei vastaaja usko työllistymismahdollisuuksiinsa vai siksi, ettei hän osaa vastata kysymykseen. Kuviosta 7. voidaan nähdä, että tämä vastausvaihtoehto on kerännyt eniten vastauksia, mutta tästä tuloksesta ei voi päätellä juuri mitään. Miksi näin monet ovat epävarmoja? Miten epävarmuus on tulkittavissa? Joka tapauksessa neljännes Kykyviisarin kokeilijoista uskoo varmasti työllistyvänsä.

Vastauksissa oli jonkin verran eroa sukupuolen mukaan tarkasteltaessa (Kuvio 8). Jakaumassa näkyy ”ehkä” -vastauksen vaikutus, joka on aineistossa suuri. Näyttäisi, että naiset olisivat hiukan epävarmempia mahdollisuuksistaan löytää työpaikka kuin miehet. Toisaalta naisissa oli enemmän niitä, joille kysymys ei ollut edes ajankohtainen. Taustalla voi olla perhetilanne, koulutukseen hakeutuminen tai muu vastaava elämäntilanteen tekijä.

Naisten epävarmuus tulee esille myös silloin, kun jakaumasta poistetaan ne, joille kysymys työpaikan löytymisestä ei ollut ajankohtainen ja tarkastellaan vain kolmea muuta vastausvaihtoehtoa: 69 % naisista eivät olleet varmoja työpaikan löytymisestä, kun epävarmoja miehistä oli 50 %. Vastaavasti varmana tai melko varmana työpaikan löytymistä piti miehistä 33 % ja naisista 30 %.

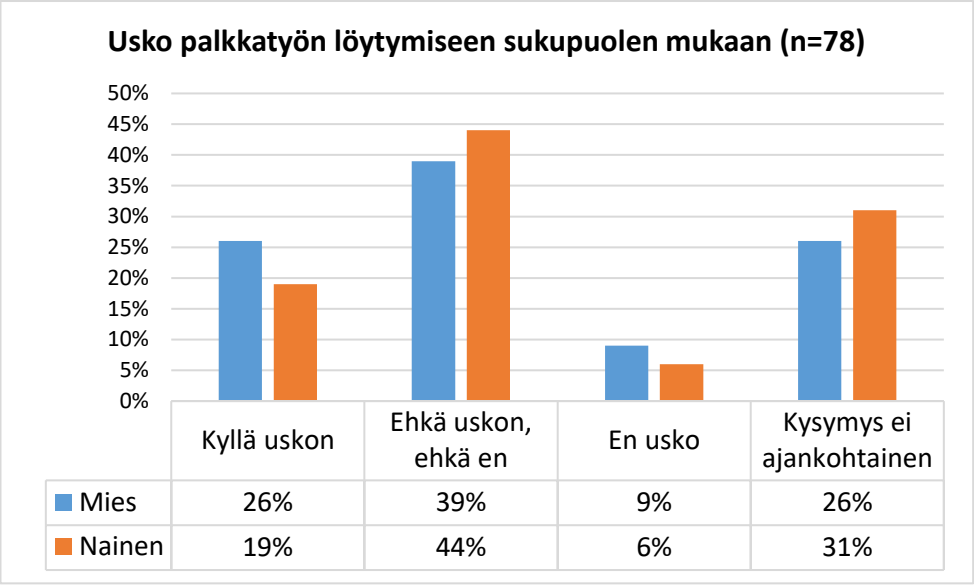

Kuvio 8. Usko palkkatyön löytymiseen sukupuolen mukaan tarkasteltuna.

Kun tarkastellaan sukupuolen mukaan vastauksia kysymykseen ”Uskotko löytäväsi mieleisesi koulutuspaikan?”, uskovat naiset vahvemmin koulutuspaikan löytymiseen (Kuvio 9).

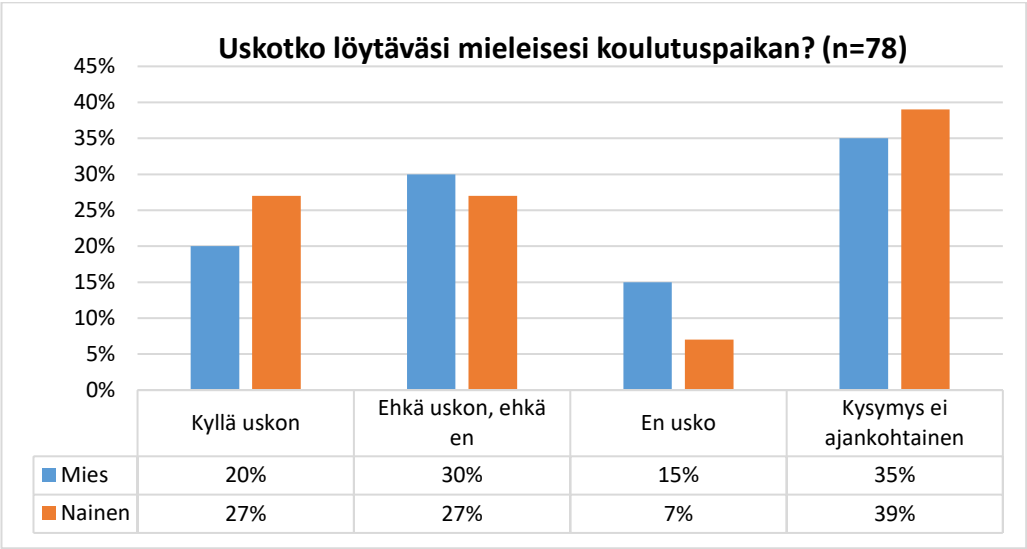

Kuvio 9. Usko koulutuspaikan löytymiseen sukupuolen mukaan tarkasteltuna.

Edellä olevista pylväskuvioista ja vastausten jakautumisesta voi päätellä, että Kykyviisaria kokeilleista miehet uskovat useammin löytävänsä palkkatyötä ja naiset koulutuspaikan. Tämänkin vastauksen kohdalla vaihtoehto ”ehkä” jättää paljon hämärän peittoon.

3 KYKYVIISARIKOKEILUN TULOKSIA

Kykyviisari-toimintakykymittari oli ensimmäinen kokeilu, jolla sosiaalityön toimenpiteiden vaikuttavuutta ISO SOS -hankkeessa mitattiin. Mittaamisesta ja mittareista jaettiin perustietoa Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISOn kevätseminaarissa huhtikuussa 2018 ja siellä jaettu materiaali oli osatoteuttaja-alueiden työntekijöiden käytettävissä mittareihin tutustuttaessa. Mittarien käytön opastus ja tuki työntekijöille tuli hankehallinnoijalta osatoteuttajien hanketyöntekijöiden kautta eli välitettynä. Tämä saattoi johtaa erilaisiin tulkintoihin ja mittarin käyttöönottovaihe olisi vaatinut selkeästi enemmän lähitukea. Epävarmuus mittarin käytössä ja samaan aikaan työntekijöiden vaihtuvuus näyttäisi olleen osasyy siihen, että asiakkaita katosi mittauskertojen välillä. Se taas vaikutti mittauksen tulokseen hankkeen tasolla.

Taulukoissa 3. ja 4. on nähtävissä, miten Kykyviisarin osa-alueiden mittaustulosten keskiarvot muuttuivat ISO SOS -hankkeen eri osatoteuttajien kohdalla alkumittauksen ja seurantamittauksen välillä. Taulukossa 3. tiedot (osioiden keskiarvot) ovat marraskuulta 2018 ja kuvaavat Kykyviisarikokeilun alkutilannetta. Tämän jälkeen tehtiin vielä uusia alkumittauksia keväällä 2019 Kainuun hahmoterapiaryhmässä Nämä tiedot eivät ole vielä taulukossa mukana ja siksi mittausten lukumäärä on tässä taulukossa pienempi kuin sivun 5 taulukossa 1.

Hankkeen mittaustulosten rinnalla taulukoissa 3. ja 4. on vertailuluku valtakunnan tason vastaavasta Kykyviisari-aineistosta. Valtakunnallisen vertailuaineiston kohderyhmä on samanlainen kuin ISO SOS -hankkeessa (TL5-toimintalinja). Taulukossa 3. ISO SOS -hankkeen arvoista on punaisella merkitty kunkin osion pienin (heikoin) arvo ja vihreällä korkein (paras) arvo.

Kuten taulukko 3. kertoo, oli Essoten kokeiluasiakkaiden lähtötaso osioittain tarkasteltuna hankkeen alueista alhaisin. Valtakunnan aineistoon verrattuna ISO SOS -hankkeen asiakaskunta jäi pääosin valtakunnan tason alapuolelle tai lähelle sitä tarkasteltaessa eri osioiden keskiarvoja. Sosterin kokeilijajoukko näyttäytyy omanlaisenaan ISO SOS -hankkeessa osioiden keskiarvojen vertailussa. Keskimääräistä parempaa tasoa selittänee asiakkaiden ikä, koska kokeilun ensimmäiseen mittaukseen osallistuneet olivat Sosterissa muita kokeiluasiakkaita nuorempia. Iän voidaan olettaa vaikuttavan ainakin koettuun terveyteen ja fyysiseen työkykyyn.

Pieksämäen kokeiluasiakkaiden osallisuus oli ykkösmittauksen alhaisin ja verrattuna valtakunnan tasoon selvästi tätä alhaisempi. Asiaa voi selittää se, että ykkösmittauksen asiakkaat Pieksämäellä olivat keski-ikäisiä ja heillä oli työttömyyden ongelmaa. Työntekijöiden haastattelujen perusteella nämä Pieksämäen ykkösmittauksen asiakkaat kokivat olevansa ulkopuolella työelämästä ja sosiaalisista suhteista, mutta eivät toisaalta halunneet kiinnittyä verkostoihin tai ennen kaikkea eivät kaivanneet muutosta elämäntilanteensa. Osallisuudella ei ollut heille kovin suurta merkitystä, vaikka sen puute näyttikin vaikuttavan heidän elämässään moneen asiaan.

Vastaavasti taulukossa 4. näkyy, mikä oli osioiden keskiarvojen jakauma kesäkuun lopussa 2019 kun tarkistusmittaus tehtiin. Vihreällä on merkitty ne keskiarvot, jotka olivat muuttuneet paremmiksi syksystä 2018 ja punaisella ne, jotka ovat muuttuneet heikommiksi. Tässä tarkastelussa ovat mukana myös Kainuu hahmoterapiaryhmän toisen mittauksen tulokset.

*Taulukko 3. Kykyviisarin **alkumittauksen** tulokset 30.11.2018 osioittain eri osatoteuttaja-alueilla verrattuna valtakunnalliseen aineistoon (n=71)*

Osio	Valtakunnallinen aineisto N=5201	ISO SOS - hanke yht. N=71	Essote N=31	Kainuu N=23	Sosteri N=7	Pieksämäki N=10
Tyytyväisyys elämään	3,5/5	3,3	**2,9**	3,2	3,3	**3,4**
Koettu terveys	3,4/5	3,4	**2,9**	3,3	**3,6**	3,5
Koettu toimintakyky	7,0/10	6,4	**5,6**	6,2	**8,1**	6,5
Koettu työkyky	6,2/10	5,8	**4,7**	5,6	**6,8**	5,8
Suhde työelämään	4,2/10	4,3	**2,4**	4,1	**4,6**	4,0
Osallisuus	73 %	70 %	70 %	**71 %**	70 %	**69 %**

*Taulukko 4. Kykyviisarin **seurantamittauksen** tulokset 30.6.2019 osioittain eri osatoteuttaja-alueilla verrattuna valtakunnalliseen aineistoon (n=34)*

Osio	Valtakunnallinen aineisto N=2208	ISO SOS - hanke yht. N=34	Essote N=15	Kainuu N=10	Sosteri N=5	Pieksämäki N=6
Tyytyväisyys elämään	3,6/5	3,5	**3,1**	3,2	**3,8**	**3,7**
Koettu terveys	3,4/5	3,4	2,9	**3,2**	**4,0**	**3,7**
Koettu toimintakyky	7,2/10	6,8	**5,7**	**6,8**	**7,4**	**7,3**
Koettu työkyky	6,4/10	**5,7**	**4,5**	5,6	6,8	**6,0**
Suhde työelämään	4,7/10	4,3	**3,0**	**4,4**	**5,2**	**4,7**
Osallisuus	73 %	**73 %**	**69 %**	**77 %**	**71 %**	**76 %**

Vertailutaulukoista voidaan nähdä, että muutosta parempaan on tapahtunut useimmilla osa-alueilla. Pari arvoa on pysynyt ennallaan tai lähes ennallaan ja ensimmäisen mittauksen tilanteen systemaattisuus puuttuu taulukosta. Essotella on menty kautta linjan parempaan suuntaan. Pitää kuitenkin muistaa, että mittausten määrä toisella mittauskierroksella on vain vajaa puolet syksyn 2018 mittausmääristä.

Hyvin oletettavaa on, että toisella mittauskerralla mukana olleet asiakkaat ovat niitä aktiivisimpia ja omasta elämästään kiinnostuneita. Tämä tuli esille työntekijöiden haastatteluissa. Tulos voi siis olla valikoituneen asiakaskunnan tulos eikä laajemmin yleistettävissä. Jotain suuntaa-antavaa tietoa tämä jälkimmäinen mittaus kuitenkin kertoo. Myöhemmin tarkastellaan erikseen sitä joukkoa, joka tippui mittarikokeilusta pois ja kadon analyysi tuo asiaan jonkin verranlisävalaistusta (kts. luku 3.2).

Kykyviisarikokeilusta on syytä tarkastella myös sitä, mitä Kykyviisarin käyttö sai aikaan asiakkaiden tilanteessa ja, mitä kokemuksia asiakkailla mittarin käytöstä oli. Taulukoissa 5. on kuvattu kahden eri mittauskerran välistä muutosta niiden Kykyviisariasiakkaiden kohdalla, jotka olivat mukana sekä ensimmäisessä että toisessa mittauksessa. Näitä asiakkaita oli vajaa puolet ensimmäiseen mittaukseen osallistuneista. Vain näiden asiakkaiden joukossa muutosta on mahdollista tarkastella.

Mittauskertojen väli vaihteli niin, että sen keskiarvo oli noin kahdeksan (8) kuukautta.
Pisin väliaika oli vuosi ja lyhin puolitoista (1,5) kuukautta (Kainuun soten hahmoterapian ryhmät).

Taulukko 5. Kykyviisarin osoittama muutos seurantamittaukseen osallistuneilla.

	Alkumittaus	**Seurantamittaus**
Elämäänsä tyytyväisiä	43 %	64 %
Terveydentilansa hyväksi kokevia	46 %	36 %
Pitkäaikainen sairaus tai vamma	85 %	79 %
Vastaajien sukupuoli: 17 miestä ja 16 naista Vastaajien keski-ikä: alussa 38,7 vuotta (21 – 58 vuotta), seurannassa 39,9 vuotta (22 – 59 vuotta)		

Kykyviisarikokeilun aikana kokeiluasiakkaiden elämäntyytyväisyys oli parantunut ja pitkäaikaisen sairauden tai vamman kokemus oli pienentynyt. Tiedosta ei voi päätellä, onko muutos mittarin käytön aikaan saamaa. Voitaisiin kuitenkin ajatella, että kun mittaria on käytetty asiakkaan tilanteen arvioinnissa, on tämä mahdollistanut myös terveydentilan selvittämisen sekä tarvittavien palveluiden etsimisen. Muutos tuskin on pelkästään mittarin käytön seurausta ja väliin tulevia tekijöitä voi olla useita, mutta asiakkaiden kokonaishyvinvointiin työskentely näyttäisi vaikuttaneen. Tämä saattaa joltain osin selittää sitä, että elämäänsä tyytyväisten osuus seurantamittauksessa osoittautui selvästi suuremmaksi kuin alkumittauksessa.

Tyytyväisyys elämään muodostuu Kykyviisarissa useammasta tekijästä. Terveys ja fyysinen toimintakyky ovat varmasti niitä, joiden avulla esimerkiksi sosiaalisia suhteita pystyy hoitamaan ja elämään kokonaisvaltaisempaa elämää. Talouden tasapaino puolestaan antaa mahdollisuuksia elämänvalintoihin, esimerkiksi harrastuksiin tai liikkumiseen.

Kun tarkastellaan mittarin eri osa-alueilla tapahtuneita muutoksia, ne eivät olleet suuria. Muutosta parempaan oli tapahtunut kolmella osa-alueella kuudesta eli osallisuus-, mieli- ja keho-osion kohdalla ja näissäkin muutos oli vain prosenttiyksikön kymmenyksen luokkaa. Olisi ollut kiinnostavaa nähdä, millainen muutos olisi ollut, mikäli kaikki alkumittauksessa olleet asiakkaat olisivat olleet myös seurantamittauksessa mukana. Työntekijöiden näkemyksen mukaan juuri tarkistusmittauksesta kadonneet asiakkaat olivat niitä, jotka olisivat olleet avun tarpeessa. Tätä tukee myös kadon analyysista saatu tieto (luku 3.2).

Osatoteuttajista Essotella muutosta parempaan asiakkaiden tilanteessa oli tapahtunut vain yhden osion (keho) kohdalla, mieli -osio oli pysynyt ennallaan ja muiden neljän osion arvot olivat tulleet hiukan alaspäin. Kainuussa puolestaan muutosta parempaan oli tapahtunut viidessä osiossa, vain keho-osion arvo oli pysynyt ennallaan.

3.1 Kokeiluun osallistuneiden asiakkaiden kokemukset

Kykyviisari-mittaukseen osallistuneilta asiakkailta kysyttiin kokemuksia mittarityöskentelystä. Tietoa kerättiin verkkolomakkeella, jonka asiakas täytti joko itsenäisesti tai työntekijän avustamana mittaustilanteessa. Lomake oli mahdollista tulostaa paperille, jolloin asiakas voi ottaa sen mukaansa ja tuoda seuraavalla kerralla täytettynä.

Lomakkeen kysymykset koskivat mittarin toimivuutta, mittarin tuomaa apua asiakkaan tuentarpeen hahmottamisessa ja oliko mittarista yleensä apua asiakkaan elämäntilanteen muutoksen selvittelyyn. Näitä asiakkaiden lomakkeita palautui vain noin puolelta Kykyviisaria kokeilleista asiakkaista. Ensimmäisellä mittauskerralla palautui 28 käyttökelpoista asiakaslomaketta ja toisella mittauskerralla 21 lomaketta. Seuraavissa kappaleissa kuvatut asiakaskokemukset perustuvat näin ollen varsin pieneen aineistoon. Vastauksien määrä vaihtelee 21:sta 26:een kun kaikkiin kysymyksiin ei ole vastattu kaikissa lomakkeissa.

Ensimmäisellä ja toisella mittauskerralla lomakkeen kysymykset olivat hiukan erilaiset ja vastausten vertailuun on otettu vain ne kysymykset, joiden sisältämä asia oli sama. Alkutilanteen kysymyksillä yritettiin saada esille työskentelyn alkamiseen liittyviä kokemuksia ja millaisia odotuksia asiakkaalle sitä syntyi ja toista mittauskertaa koskevat kysymykset kuvasivat enemmän asiakastyöskentelyn lopputulosta ja sitä, mitä sillä saatiin aikaan ja vastasiko tulos asiakkaan odotuksia. Näin alku- ja seurantamittauksen yhteydessä annettuja vastauksia pystytään vertaamaan toisiinsa. Pylväskaavioissa 10 – 13 sininen pylväs kuvaa ensimmäisen mittauskerran vastausta ja punaoranssi toisen.

Kykyviisarin toimivuus

Mittarityöskentelyn tavoite oli, että mittarin avulla saataisiin paremmin esille asiakkaan tuen tarpeita. Kuviosta 10. nähdään, miten hyvin mittarityöskentely pystyi vastaamaan asiakkaan tuen tarpeisiin, saatiinko mittarin ensimmäisellä kokeilukerralla selville asiakkaan tuen tarpeet ja vastasiko tämän tiedon varassa järjestetty palvelu tuen tarpeeseen?

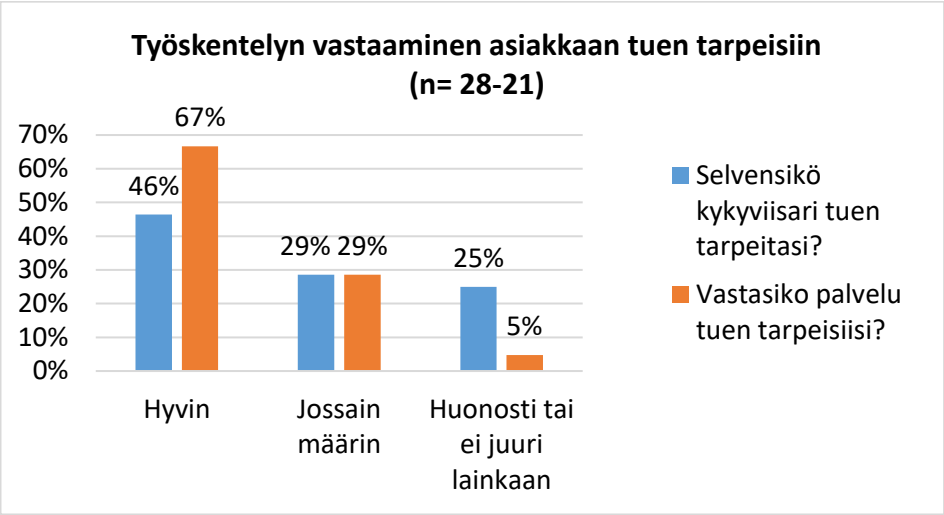

Kuvio 10. Kykyviisari asiakkaan tuen tarpeiden esiintuojana ja palvelujen vastaavuus tuen tarpeisiin.

Kuvio 10 vahvistaa sen, että jos Kykyviisari oli selventänyt hyvin asiakkaan tuen tarpeita, vastasi järjestetty palvelu huomattavan hyvin asiakkaan tuen tarpeisiin. Sama todentui myös toisin päin eli, jos mittari selvensi tuen tarpeita heikosti, ei järjestetty palvelu juurikaan vastannut asiakkaan tarvetta. Mittarityöskentelyn aikana oli asiakkaiden mittarityöskentelyn kokemuksissa tapahtunut siirtymää parempaan suuntaan. Vaikuttaisi siltä, että Kykyviisari toimi suhteellisen hyvin näillä ISO SOS -hankkeessa mittaria kokeilleilla asiakkailla.

Seuraavassa kuviossa 11. samaa asiaa on tarkasteltu sukupuolen mukaan. Jakauma kertoo, että mittari on toiminut jonkun verran paremmin naisilla kuin miehillä. Täytyy kuitenkin muistaa, että vastaajien määrä on pieni ja vastaajat saattavat olla valikoituneita. Naispuoliset vastaajat olivat myös iältään nuorempia kuin miesvastaajat ja näin ollen voi olettaa, että heillä esimerkiksi koulutustaso oli parempi. Se taas voi antaa paremmat valmiudet täyttää tämän tyyppistä mittaria. Tämä hypoteesi vaatisi vahvistuakseen kuitenkin tarkempaa taustamuuttujien analyysiä.

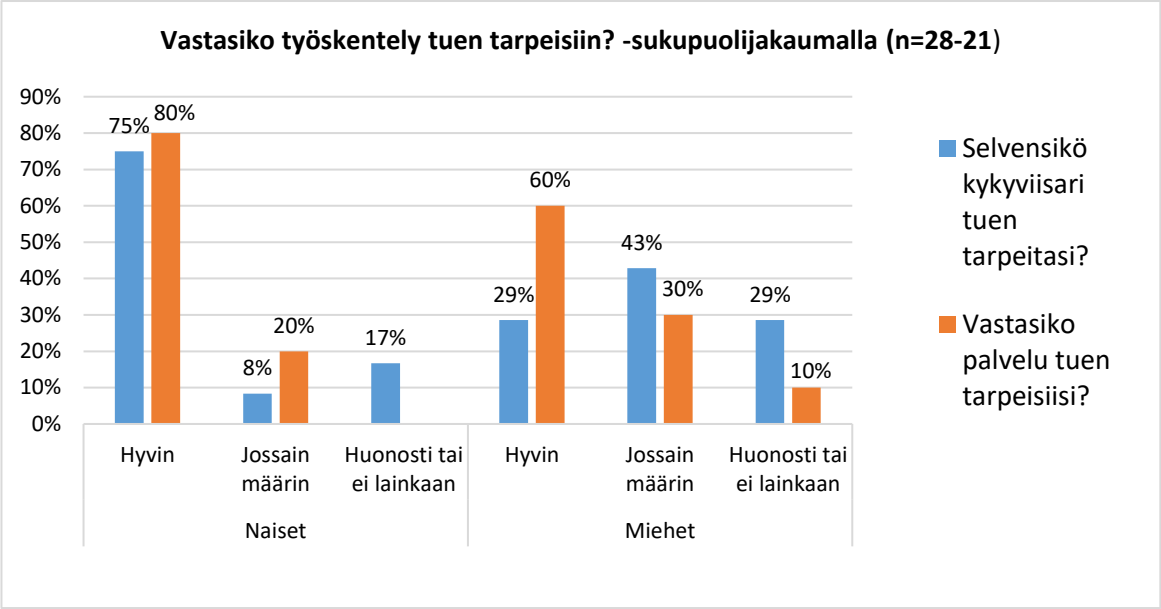

Kuvio 11. Tuen tarpeiden selventyminen ja palvelujen vastaavuus tuen tarpeisiin sukupuolen mukaan.

Kykyviisari muutoksen esille tuojana

Kykyviisarikokeilussa olleilta asiakkailta kysyttiin myös mittarin toimivuutta asiakkaan muutoksen esille tuomisessa. Alla olevassa kuviossa 12 näkyy vastausten jakaumat ensimmäisessä ja tarkistusmittauksessa.

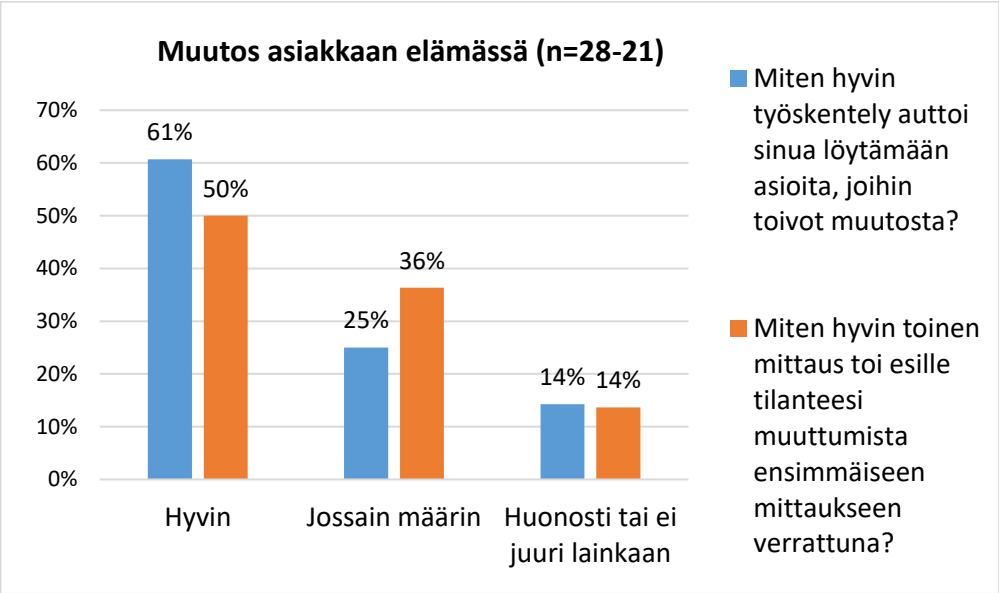

Kuvio 12. Muutostarpeiden löytyminen ja muutoksen näkyväksi tuleminen Kykyviisarin avulla.

Tämän kysymyksen kohdalla Kykyviisarin käytön hyöty ei näkynyt niin selvästi kuin edellisten kysymysten vastauksissa. Ensimmäisessä mittauksessa Kykyviisari auttoi enemmistöä vastanneista asiakkaista löytämään asioita, joihin he toivoivat muutosta. Tarkistusmittauksessa oli tapahtunut siirtymää epävarmempaan suuntaan siitäkin huolimatta, että niiden asiakkaiden osuus, joilla mittari auttoi muutoksen osoittamisessa huonosti tai ei lainkaan, oli pysynyt samana.

Asetelma herättää kysymyksiä, sillä voisi olettaa, että jos alkumittauksessa mittarin avulla löydettiin muutoskohtia hyvin, mittari toimisi toisessa mittauksessa samansuuntaisesti. Voisiko olla niin, että mittauksen lyhyt aikaväli ei ollut saanut muutosta tarpeeksi hyvin näkyviin, jolloin asiakas tai työntekijä ei tunnistanut sitä? Voi olla myös, että tarkistusmittaukseen osallistui sellaisia asiakkaita, joilla ei kovin suurta muutosta ollut edes tapahtunut. Näin pienessä aineistossa jo yhden asiakkaan vastauksen poisjääminen tuntuu suhteellisen isona prosenttiosuutena ja tässä kokeilussa ensimmäisen ja toisen mittauksen välissä jäi pois seitsemän asiakasta.

Kykyviisari ja asiakkaan näkemykset

Asiakkailta kysyttiin myös, miten hyvin he saivat kokeilun aikana oman äänensä ja näkemyksensä kuuluville. Tätä on kuvattu kuviossa 13.

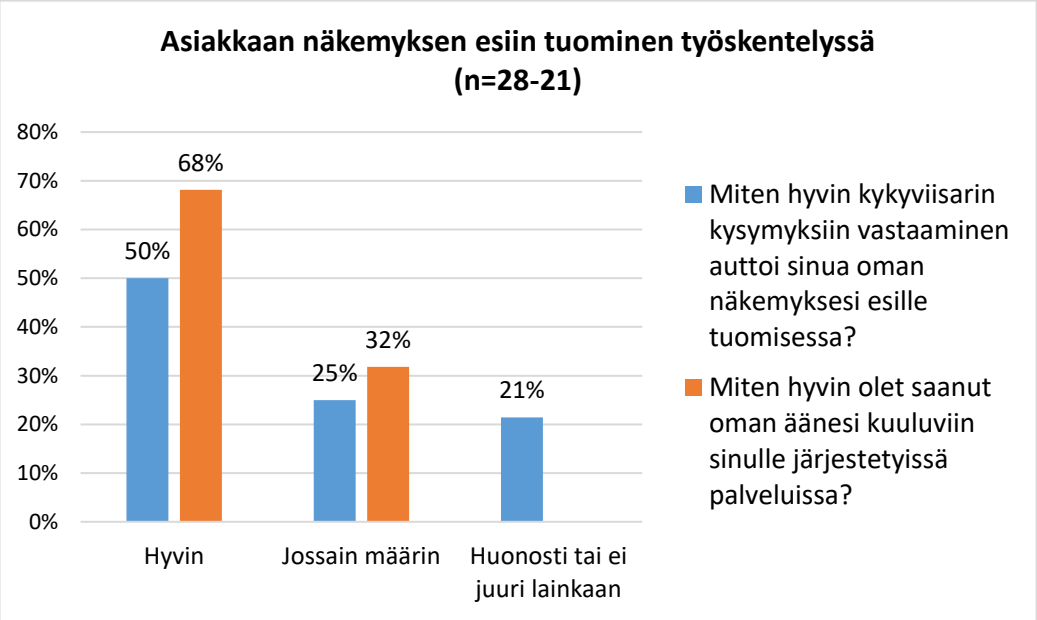

Kuvio 13. Kykyviisari asiakkaan näkemyksen esiin tuojana sekä näkemyksen esiin tulo palveluissa.

Ainakin ne asiakkaat, jotka pysyivät Kykyviisarityöskentelyssä kokeilun ajan, olivat tyytyväisiä siihen, miten he olivat tulleet kuulluksi. Tähän havaintoon pitää suhtautua jälleen varauksella, koska voi olla, että työskentelyyn jäivät seurantamittauksessa ne kokeiluasiakkaat, jotka olivat yhteistyöhaluisia ja motivoituneita. Tällöin he oletettavasti ovat myös tulleet kuulluksi. Tässä vastauksessa voi näkyä mittarikokeilun yleinen havainto siitä, että mittarin käyttö paransi työntekijän ja asiakkaan välistä yhteistyötä.

Edellä kuvatut asiakaskokemukset Kykyviisarista perustuvat varsin pieneen aineistoon. Se, ettei asiakaslomakkeita saatu Kykyviisarikokeiluun osallistuneilta asiakkailta (86 henkilöä) enempää, voi johtua monesta tekijästä. Asiakaslomakkeiden täytön ohjeistus oli työntekijöiden vastuulla ja heidän olisi tullut tarjota lomaketta asiakkaalle täytettäväksi. Syynä voi olla yksinkertaisesti unohdus. Lomakkeiden ohjeistus tuli ISO SOS -hankeorganisaatiosta alueiden hanketyöntekijöille ja he ohjeistivat oman organisaationsa työntekijät lomakkeen täyttöön. Moniportaisuus saattoi johtaa siihen, että ohjeistus oli puutteellista tai jäi kokonaan antamatta. Näin ollen työntekijälle saattoi jäädä epäselväksi lomakkeen käyttötarkoitus eikä hän näin ollen ollut motivoitunut antamaan lomaketta asiakkaalle tai täyttämään sitä asiakkaan kanssa. Nämä asiat eivät nousseet työntekijöiden haastatteluissa esille, joten ne ovat vain olettamuksia. Myös lomakkeiden katoaminen on varsin tavallista ja ellei työntekijä varmista, että asiakas täyttää pyydetyn lomakkeen, se usein jää tekemättä (vrt. Kuusisto & Ekqvist 2016, 658).

3.2 Aineiston kadon analyysi

Kykyviisarikokeilussa kato muodostui huomattavaksi. Koko aineistossa se oli 58 % ja Kainuussa peräti 70 %. Onkin todettava, etteivät edellä esitetyt havainnot tai tulokset ole edustavia näinkin suuren aineistokadon vuoksi, eikä niitä ei voida yleistää miltään osin. Viitteelliset tulokset herättävät kuitenkin hypoteeseja siitä, mitä tutkimuskysymyksiä pitäisi tutkia tarkemmin isommalla ja luotettavammalla aineistolla.

Kato Kykyviisariasiakkaissa oli varsin huomattava, mutta noudattaa valtakunnallista tasoa verrattuna vastaavaan ESR TL5 -kokonaisaineistoon. Myös aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemuksia asiakkuuden vaikutuksesta elämäntilanteen muutokseen selvittänyt tutkimus (Kuusisto & Ekqvist 2016, 658) kärsi aineistokadosta ja yhdeksi syyksi arveltiin tutkimuksen kohderyhmää. Tutkimuksen kohderyhmä oli hyvin samankaltainen kuin ISO SOS -hankkeessa. Aikuissosiaalityön asiakkaiden halukkuus osallistua tutkimustiedon tuottamiseen näyttäisi hankkeen kokemuksienkin perusteella heikolta. Jos asiakkaan motivoiminen ja sitouttaminen pitempiaikaiseen työskentelyyn ei onnistu, myös motivaatio mittarin täyttämiselle ja mittarityöskentelyn hyödyille jäävät heikoiksi.

Koska kato Kykyviisarikokeilussa oli suuri, on syytä tarkastella sitä tarkemmin. Katoanalyysi tarkoittaa tässä aineistossa sen selvittämistä, oliko asiakkaiden poisjääminen systemaattista vai satunnaista (vrt. Jokivuori 204, 4). Mittarityöskentelyä jatkaneiden (seurantaryhmä) ja työskentelystä pois jääneiden (katoryhmä) ryhmien vertailu ei kuitenkaan tuottanut yleistettäviä tuloksia aineiston pienuuden ja heikon edustavuuden vuoksi. Sen sijaan vertailu antoi kiinnostavia, lisää tutkimista kaipaavia kysymyksiä. Alkuhypoteesina muun muassa työntekijöiden haastattelujen perusteella oli, että mittarityöskentelystä pois jääneet olivat miehiä, joilla oli heikompi koulutustaso.

Demografisten muuttujien osalta kato- ja seurantaryhmiä tarkasteltiin iän, sukupuolen ja koulutustason mukaan (katoaineiston taustatietojen kooste on kokonaisuudessaan liitetaulukossa 1). Ryhmien sukupuolijakaumasta havaittiin, että naisten osuudessa kato- ja toistomittausaineistossa ei ollut juurikaan eroa. Ensimmäiseen mittauskertaan osallistuneista naisista yli puolet (53 %) jatkoi työskentelyä osallistuen myös toiseen mittauskertaan. Miehistä sen sijaan seurantamittaukseen jatkoi vain reilu kolmannes (35 %). Seurantaryhmässä keski-ikä oli myös korkeampi, liki 38 vuotta (37,8 vuotta) katoryhmään verrattuna, jonka keski-ikä oli noin 33 vuotta (32,8 vuotta). Tämä havainto tuki alkuoletusta sukupuolen yhteydestä katoon.

Kato- ja seurantaryhmien koulutusasteita tarkasteltaessa havaittiin, että katoryhmässä oli suoritettu useammin ammattikoulu- tai opistotason tutkinto (57 %) seurantaryhmään verrattuna (46 %). Seurantaryhmässä oli useammin suoritettuna kurssimuotoinen ammatillinen tai siihen valmentava kurssi (19 %) katoryhmään nähden (9 %). Perusasteen jälkeinen koulutus puuttui tai opinnot olivat keskeytyneet mittarityöskentelyä jatkaneilta hieman useammin. Tästä havainnosta heräsi kysymys, oliko seurantaryhmän syy jatkaa työskentelyä sosiaalityöntekijän kanssa se, että siitä oli heidän tilanteessaan hyötyä. Heikompi koulutustaso ei tämän havainnon mukaan ainakaan suoraan vaikuttanut katoryhmään valikoitumisessa.

Kato- ja seurantamittausaineistojen välillä ei ollut mainittavaa eroa elämään tyytyväisyyden tai koetun terveydentilan suhteen. Katoryhmään kuuluvat kokivat taloudellisten menojen kattamisen hankalaksi hieman useammin (62 %) kuin seurantaan jatkaneet (54 %). Molemmissa ryhmissä kuitenkin yli 40 prosenttia suhtautui tulevaisuuteensa myönteisesti tai melko myönteisesti vajaan neljänneksen kokiessa päinvastoin.

Tarkasteltaessa asiakkaan mielestä muutosta kaipaavien elämän eri osa-alueiden esiintymistä kato- ja seurantaryhmässä (taulukko 6.), näyttäisi siltä, että juuri katoryhmässä oli eniten tarvetta muutokselle useammalla osa-alueella kuin seurantaryhmässä. Työskentelystä pois jääneet näyttivät toivovan muutosta useammin lähes kaikilla vaihtoehtona olleilla osa-alueilla. Poikkeuksena olivat terveydentila, fyysinen kunto sekä osaaminen ja ammattitaito, jotka voivat olla kytköksissä seurantaryhmän korkeampaan ikään. Iän myötä terveyden ongelmat lisääntyvät ja ammattitaito voi jäädä jälkeen työelämän vaatimuksista. Silloin niiden muutostarpeisiin kiinnitetään huomiota ja ne korostuvat seurantaryhmässä.

Arjen hallintaan muutosta toivoi yli puolet työskentelystä poisjääneistä ja vastaavasti työskentelyä jatkaneista alle kolmannes. Harrastuksiin ja osallistumiseen, mielen hyvinvointiin sekä ihmissuhteisiin toivottiin myös useammin muutosta katoryhmässä. Tästä vertailusta on kuitenkin vaikea vetää mitään johtopäätöksiä, koska ryhmien sisäinen vaihtelu oli niin suurta.

Katoaineistosta nousee esille kysymys, miksi nuoret miehet eivät halunneet jatkaa työskentelyä sosiaalityöntekijän kanssa muutoksen realisoimiseksi vaikka aineisto osoittaa, että juuri he kokivat muutostarpeita elämän eri osa-alueilla laajasti? Johtuiko se siitä, että työskentely juuri tämän mittarin kanssa oli työlästä ja ehkä siksi turhauttavaa? Kestikö muutoksen näkyväksi tekeminen tästä syystä juuri näille henkilöille liian kauan? Näkyykö tässä asiakasjoukossa elämän tämänhetkinen yleinen lyhytjännitteisyys, jos kyse on enemmän työtä ja vaivaa vaativasta muutoksesta? Nämä oletukset jäävät ilmaan, mutta olisivat kiinnostavia aiheita jatkotutkimukselle. Kykyviisarityöskentelystä katoavan asiakasryhmän tutkiminen olisi isommassa aineistossa siksikin kiinnostavaa, että se voisi tuoda esille katoon vaikuttavia tekijöitä.

Taulukko 6. Niiden elämän osa-alueiden esiintyminen kato- ja seurantaryhmässä, joihin toivottiin muutosta.

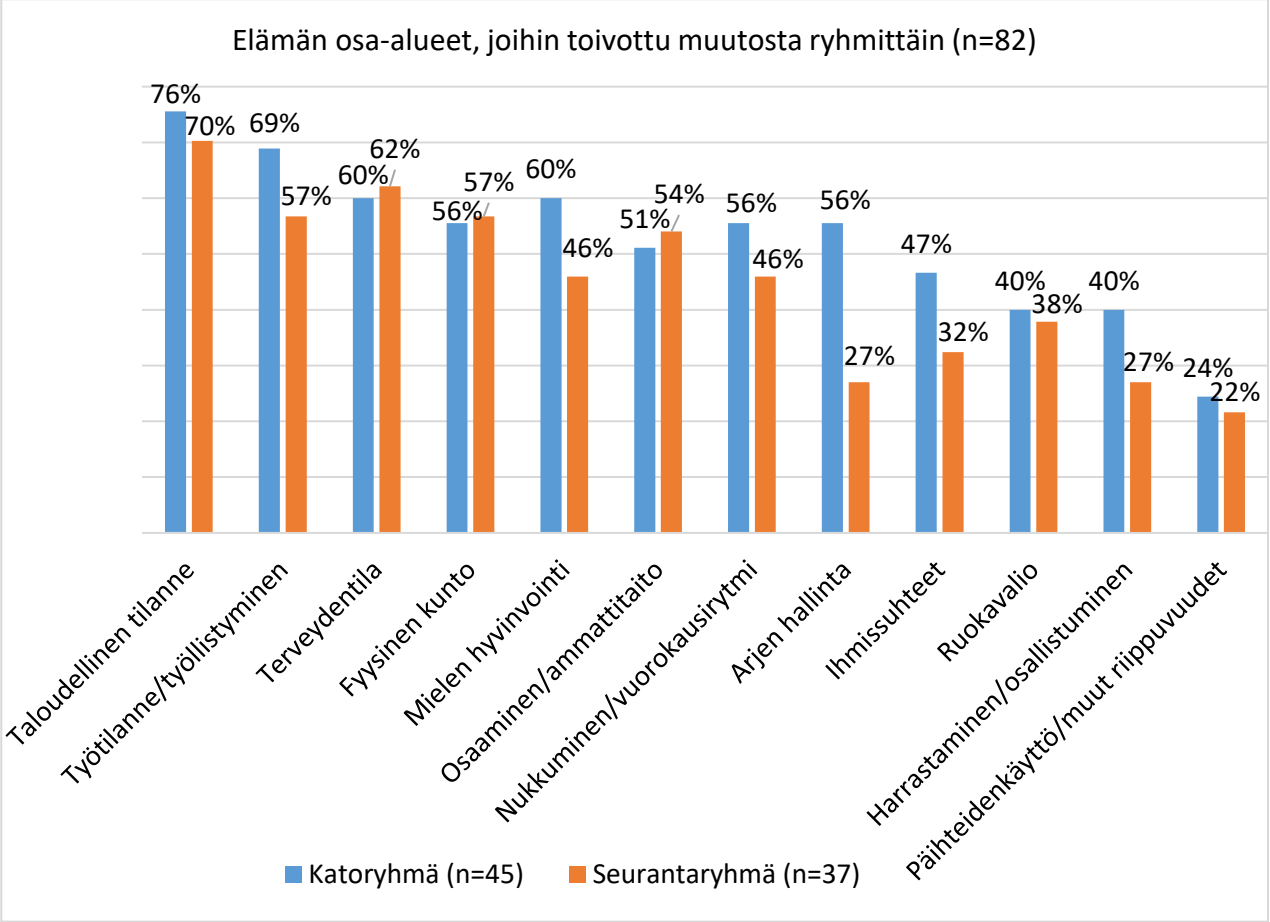

Koska aineiston kadon tarkastelu ryhmiä vertailemalla ei osoittanut eroja ryhmien välillä, pyrittiin aikuissosiaalityön työntekijöille osoitetussa palautekyselyssä (Vänttinen 2019) löytämään vastauksia kadon selittämiselle. Kyselyyn vastasi 21 Kykyviisaria kokeillutta aikuissosiaalityöntekijää. Työntekijät arvioivat seurantamittauksen kadon suurimmiksi syiksi asiakkuuden suunnittelemattoman päättymisen (59 %) ja aikuissosiaalityön tarpeen päättymisen (47 %). Mittarin arveltiin olevan myös liian työläs asiakkaalle (41 %) ja työntekijät arvelivat, etteivät seurantamittauksesta pois jääneet kokeneet hyötyvänsä mittauksen toistamisesta (47 %).

3.3 Kykyviisaria kokeilleiden työntekijöiden kokemukset

Kykyviisarin kokemuksista kysyttiin mittaria kokeilleilta työntekijöiltä ryhmähaastatteluissa, joita tehtiin kaksi kertaa. Ensimmäinen haastattelu tehtiin syksyn 2018 aikana ja toinen loppukeväästä 2019, kun Kykyviisarin tarkistusmittaus oli pääosin tehty. Haastatteluihin osallistui kaikkiaan 11 sosiaalityöntekijää ja 15 sosiaaliohjaajaa, yhteensä 26 henkilöä. Haastateltavat olivat osittain samoja henkilöitä eri haastattelukerroilla. Myöhemmin haastateltiin vielä erikseen yksi työntekijä, joka oli tehnyt useampia Kykyviisarimittauksia, mutta vaihtanut sittemmin työpaikkaa.

Työntekijöiden haastattelut nauhoitettiin ja tallenteet litteroitiin. Tekstiä kertyi kaikkiaan 22 sivua. Litteroidun tekstin käsittely tehtiin sisällön analyysillä eli teksteistä etsittiin toistuvia teemoja, joita löytyikin muutamia. Teemat koskivat mittarin **käyttöominaisuuksia, asiakkaan toimintaa mittarin kanssa ja asiakkaan ja työntekijän välistä työskentelyä**. Seuraavassa näitä teemoja tarkastellaan lähemmin.

Kykyviisarin käytettävyys

Kykyviisarin käyttö oli työntekijöiden kokemuksen mukaan työlästä. Mittarin täyttäminen vie paljon aikaa, jota ei asiakastyöstä ole irrotettavaksi. Joillekin asiakkaille mittari on myös vaikeasti ymmärrettävä. Etenkin asiakkaat, joilla on puutteita kognitiivisissa taidoissa tai neurologisia ongelmia, eivät osaa täyttää mittaria itsenäisesti tai heillä ei ole riittävää kärsivällisyyttä mittarin täyttöön. Laaja mittari vaatii käyttäjältä keskittymistä. Samanlaisia kokemuksia Kykyviisarista oli myös PRO SOS -hankkeeseen osallistuneilla työntekijöillä (Huhta & Unkila 2019, 132).

> *”Asiakkaalla, jolla väsymistä, masennusta ja keskittymiskyky heikko, alkoi loppua kohtia kiihtyä täyttäminen” [työntekijä 3]*

Toisaalta Kykyviisarin palautekooste on helppolukuinen ja siitä asiakas saa ymmärrettävän kokonaiskuvan. Haasteena Kykyviisarikokeilussa on ollut löytää kokeiluun sopivia asiakkaita. Kun asiakkaille on kerrottu mittauksesta etukäteen, moni oli jättänyt saapumatta sovitulle ajalle. Jos oli odotettavissa, että Kykyviisarin laajuus pelästyttää asiakkaan, oli työntekijän hyvä valmistella mittaustilannetta. Tässäkin työntekijän asiakastuntemus oli avuksi, koska:

> *” varmasti jos oisin tökänny semmosen nipun, että täytäpä tuo… niin siitä ei ois tullu yhtään mittään.. Mutta sitten kun ensimmäinen tehtiin keskustellen… se selvästi rentoutui se asiakas..” [työntekijä4]*

Näin jo alkutilanteessa asiakkaan ja työntekijän yhteinen työskentely pääsi käyntiin.
ISO SOS -hankkeen Kykyviisarikokeilussa työntekijät kokeilivat mittaria yksittäisissä asiakastapauksissa, mutta sen käytöstä ei koettu olevan laajempaa hyötyä omalle työlle. Mittari koettiin aikaa vieväksi, mistä syystä työntekijät harkitsivat tarkkaan, miten ja kenen kanssa mittaria kokeilivat.

> *”[kykyviisari]Mittari sopii sellaiselle asiakkaalle, jonka tuntee jo paremmin ja joka itse on selvillä asioistaan.”[työntekijä9]*

Kykyviisaria ei onnistuttu liittämään sujuvaksi osaksi omaa asiakastyötä. Syynä tähän lienee sekin, ettei mittaria ole integroitu käytössä oleviin asiakastietojärjestelmiin ja sen käytöstä aiheutuu siksi lisätyötä. Vastaavia kokemuksia oli myös PRO SOS -hankkeessa (Huhta & Unkila 2019, 131). Tosin jossain oli oivallettu mittarin ja palvelutarpeen arvioinnin yhteydet ja käytetty Kykyviisaria tuottamaan tietoa arviointiin. Käyttäjä oli saanut Kykyviisarilla täydentäviä tietoja palvelutarpeen arviointiin ja toisin päin:

> *” Kun asiakas on miettivä ja pohtiva, hän tuottaa vastauksen [mittariin] helposti. Palvelutarpeen arvioinnin kysymyksiin vastaamisen jälkeen Kykyviisarin tekeminen oli helppoa” [työntekijä 6]*

Kykyviisarin vaikutus asiakastyöskentelyyn

Kykyviisarikokeiluun osallistuneet työntekijät kertoivat haastatteluissa, että mittarin käyttö toi esille asiakkaan tilanteesta sellaista, mikä muuten ei ollut tullut esille. Esimerkiksi erään asiakkaan taustalta selvisi päihdeongelma, mikä ei pitkästä asiakassuhteesta huolimatta ollut aikaisemmin tullut esille.

> *[Asia] ”tuli ensimmäisen kerran vasta tään mittarin kautta esille” [työntekijä 5].*

Ymmärrettävää on, että jos päihdeongelmaa ei ole tunnistettu, ei ole voitu myöskään ratkaista sellaisia asioita asiakkaan elämässä, jotka olisivat johtaneet hänen elämäntilanteensa kokonaisvaltaiseen muutokseen. Kokonaisvaltainen asioiden hahmottaminen oli ollut merkityksellistä muutenkin muutamalle asiakkaalle.

> *”… nyt lähetään selvittämään asioita perin pohjin ja vielä enemmän sitä luottamusta, että (asiakas) pystyy avoimesti kertomaan asioita…” [työntekijä 2]*

Kykyviisarin hyvänä ominaisuutena pidettiin juuri sitä, että mittaus ja sen tulos voivat tukea moniammatillista työskentelyä asiakkaan asioissa. Pelkkä mittaustulos ei kuitenkaan muuta asiakastyöskentelyä, ellei tartuta asioihin, joista mittari kertoo. Kykyviisari toimi keskustelun avaajana ja herättelijänä; keskustelun kohteena oli mittarin antama tulos, ei asiakas henkilönä. Myös PRO SOS -hankkeessa työntekijät olivat kokeneet, että Kykyviisari toimi juuri puheeksi ottamisen välineenä ja että sen kautta pystyttiin ottamaan esille asioita, joista asiakas ei muuten haluaisi puhua (Huhta & Unkila 2019, 134).

Mittarin ja erityisesti standardoidun mittarin (jollainen Kykyviisarikin on) käyttö saattaa muuttaa asiakastyön perinteistä asetelmaa. Asiakastyöskentelyn valtarakenteet muuttuvat, kun mittari kertoo puolueettomasti asiakkaan tilanteesta ja asiakas voi tällä tiedolla osoittaa todellisen tilanteensa. Asiakas tulee tasavertaisemmin ja todellisemmin osaksi työskentelyä, kun tilannearviossa ei ole enää tulkintaa samalla tavalla kuin, jos sosiaalityöntekijä luokittelee asiakkaan kertomaa. Tarkastelun keskipiste siirtyy asiakkaan sanomasta mittarin kertomiin ilmiöihin, henkilöstä asioihin. (Linnakangas ym. 2015, 412.)

Mittaus voikin käynnistää asiakkaan ja työntekijän välisen dialogin. Tästä asetelman muutoksesta voi olla asiakkaalle todellista hyötyä, jos mittarin antamat havainnot osataan ottaa työskentelyn kohteeksi. Toisaalta mittarin käytön tuoma uusi elementti voi herättää työntekijässä kritiikkiä juuri siksi, että asiakastyön valtasuhteet muuttuvat.

Kykyviisarikokeilussa varsinkin ensimmäinen mittaus antoi liian positiivisen tuloksen, jolloin asiakkaan oma ja työntekijän tekemä arvio erosivat toisistaan. Toisella mittauskerralla arviot olivat jo selvästi lähempänä toisiaan. Tämä johtui työntekijöiden tulkinnan mukaan siitä, että kun asiakas tuli mittaustulosten kautta tietoiseksi todellisesta tilanteestaan, realisoitui itsearviokin, jolloin toinen mittauskerta antoi ensimmäistä alemmat arvot. Näissäkin tapauksissa asiakas ja työntekijä pääsivät keskustelemaan ilmiöstä eli mittari toimi yhteisen työskentelyn välittäjänä.

Työntekijät kokivat kuitenkin, että Kykyviisari on hyvä mittari, kunhan harkitaan, kenen asiakkaan kanssa sitä on tarkoituksenmukaista käyttää. Työntekijän on osattava arvioida, onko mittarista hyötyä asiakkaalle. Myöskään akuutissa kriisissä olevan asiakkaan kanssa Kykyviisaria ei kannata käyttää. Kykyviisari on antanut asiakkaan äänelle tilaa ja mittauksen varjolla on päästy jopa asiakkaan kotiin, jonne aiemmin ei ole ollut lupa tulla. Mittarin kokeilu oli johtanut siihen, että asiakkaan kanssa päästiin säännölliseen työskentelyyn eli prosessimainen työskentely käynnistyi. Joidenkin työntekijöiden mielestä Kykyviisari jämäköitti työskentelyä antamalla työskentelylle painopistealueet, mihin suunnata.

3.4 Koontia Kykyviisarikokeilusta

Sosiaalityössä on totuttu tuottamaan ja käyttämään laadullista tietoa. Siellä ei ole ollut tapana hyödyntää määrällistä, mitattavaa tietoa, vaikka se voisi avata asioihin uudenlaisen näkökulman. Kykyviisari-mittarilla sosiaalityön asiakas tuottaa itse itsestään tietoa. Tieto on hänen oma arvionsa tilanteesta, ei muiden tulkintaa. Kykyviisari voi silloin olla työväline hyvään asiakastyöskentelyyn, jos se toimii välittäjänä asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa, kuten ISO SOS -hankkeen kokeilussa näyttää käyneen. Kykyviisari antaa asiakkaalle äänen, jota tulisi myös kuunnella.

Kykyviisarin käyttö laajemmin asiakkaiden kanssa kerryttää tietoa ilmiöistä yleensä ja se on arvokasta materiaalia, jos halutaan kehittää sosiaalityötä asiakkaita paremmin palvelevaksi. Mittarin käyttö tulee näin useamman tahon hyödyksi. (Unkila 2018.)

Kykyviisarikokeilun tärkeimmät kokemukset ISO SOS -hankkeessa olivat, että:

- Kykyviisari on kattava ja monipuolinen, mutta työläs mittari, jonka käyttö vaatisi aikaa.
- Kykyviisarin työläys voi vaikuttaa niin, ettei asiakas jaksa motivoitua sen käyttöön.
- Kykyviisari ei sovellu asiakkaille, joilla on puutteita oppimisen ja kognitiivisten taitojen alueella.
- Kykyviisari voi olla avaus asiakkaan ja työntekijän väliseen dialogiin.
- Asiakas saa oman äänensä kuuluvilla Kykyviisarityöskentelyssä.

ISO SOS -hankkeen Kykyviisarikokeilu antoi vain viitteitä siitä, miten mittari voi toimia asiakasprosessin yhtenä työkaluna ja, millaisten asiakkaiden kanssa. ISO SOS -hankkeessa kokeiltiin muitakin mittareita ja mittarikokeilun lopputulos oli, että palautekyselyyn vastanneista 62 % oli sitä mieltä, että mittaaminen soveltuu osaksi aikuissosiaalityötä hyvin tai erittäin hyvin.

Kykyviisarikokeilun aineisto ei ole tilastollisesti edustava eikä satunnainen ja siinä vaikuttaa useita väliin tulevia tekijöitä. Aineiston käsittely ei myöskään täytä kaikkia tieteellisen tutkimuksen kriteereitä, vaan on tehty käytäntöä palvelevaksi niin, että sen tuottamalla tiedolla voidaan tarkastella, arvioida ja kehittää arjen asiakastyötä. Aineistosta nouse kuitenkin joitakin hypoteeseja, joita olisi hyödyllistä lähestyä tieteellisen tutkimuksen asetelmalla. Hypoteeseja pitäisi tarkastella paljon suuremmalla aineistolla kuin ISO SOS -hankkeessa on tehty, jolloin myös muuttujien välisiä riippuvuuksia saataisiin ehkä näkyville.

Kykyviisari-kokeilusta jäi edelleen auki se**, tuoko mittarityöskentely ja mittarin käyttö sosiaalityön vaikuttavuutta esille**. Tästä on kokeiluaineistossa suuntaa-antavia viiteitä, mutta aineiston pienuuden vuoksi tätä ei voi suoraan päätellä. Tarvitaan isompi aineisto ja mieluiten koe- ja kontrolliryhmät.

Kykyviisariaineiston analyysi herätti kysymyksen siitä, **toimiiko yleensä tämän tyyppinen mittaaminen tai mittarin kanssa työskentely paremmin naisilla kuin miehillä.** Asiakkaiden kokemukset ohjaavat tällaiseen päätelmään, mutta koska kokeiluasiakkaat voivat olla valikoituneita, ei havaintoa voi yleistää. Työntekijöiden kokemukset ja havainnot näyttäisivät tukevan tätä hypoteesia.

Kokeilusta jäi ilmaan myös kysymys, **tehdäänkö sosiaalityön prosessimaista työskentelyä asiakkaan kanssa ja miten**. Se tiedetään ISO SOS -hankkeen muiden toimenpiteiden kautta, että aikaa prosessimaiseen työskentelyyn ei ole ja asiakkaiden tuen tarpeisiin vastataan lähinnä reaktiivisesti. Kiireessä unohtuu, että yksittäisten toimenpiteiden sijaan pitkäjänteinen työskentely, johon asiakas sitoutetaan ja motivoidaan, tuottaa muutosta ja asiakas pääsee eteenpäin. Näin myös akuutit, kiireelliset avun pyynnöt todennäköisesti vähenevät.

4 VAIKUTTAVUUDEN MITTAAMINEN SOSIAALITYÖSSÄ - POHDINTAA

Kykyviisari, kuten muutkin sosiaalityössä käytössä olevat mittarit pyrkivät osoittamaan palvelun vaikuttavuutta ja asiakkaan elämäntilanteen muutosta. Sosiaalityössä tehtävien toimenpiteiden vaikuttavuuden arviointi on tärkeää siksi, että voitaisiin osoittaa sosiaalityön toimivan yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi eli perusmissionsa mukaisesti. Jos mittaamista sosiaalityössä vastustetaan, voikin kysyä onko työn ydinajatus unohdettu. Mittaamista ei tehdä vain tehokkuuden osoittamiseksi, vaan sillä pyritään auttamaan sosiaalityön asiakasta. (Kivipelto & Kotiranta 2014, 173, 176.). Sosiaalityön ydin rakentuu asiakastyöskentelyn ympärille. Se ei kuitenkaan poissulje työn tulosten ja vaikutusten mittaamista, koska mittauksen tulos voi parantaa asiakastyöskentelyä. Tästä hyötyy eniten asiakas.

Asiakastyössä tehtävät mittaukset tuottavat tietoa myös laajemman tarkastelun pohjaksi. Sosiaalityössä kertyvä tieto on yhteiskuntasidonnaista. Kunnallisella ja yhteiskunnan tasolla tehdyt päätöksen ja linjaukset näkyvät asiakkaiden palvelujen tarpeina, joita sosiaalityö joutuu ratkomaan. Sosiaalityöntekijän tulisi osata lukea ja tulkita tätä yksilötason tietoa niin, että hän pystyisi päättelemään, mikä on juurisyy asioiden taustalla. Tämän epäkohdan esille tuominen on yksi sosiaalityön tehtävä.

Kivipelto ja Saikkonen (2013, 314) puhuvat kolmenlaisesta tiedosta, jota sosiaalityössä syntyy: tietoaineistosta (data), informaatiosta (information) ja tiedosta (knowledge). Sosiaalityössä syntyvä tietoaineisto, joka usein on sähköistä asiakastietoa, ei ole vaikuttavuuden kannalta arvokasta, ellei sitä joku muokkaa informaatioksi ja siitä edelleen tulkitse tiedoksi. Tiedon tekniset palaset eivät kerro mitään vaikuttavuudesta, ellei niille anneta sisältöä. (Kivipelto & Saikkonen 2013, 314-315.).

ISO SOS -hankkeen mittarikokeilut ovat osoittaneet, että mittareiden käytön oppiminen on helppoa, mutta mittarien tuottaman tiedon tulkinta uutta ja vaativaa. Rutiinia mittarin käytöstä kertyi eniten Kykyviisarista, mutta sekin jäi vielä ohueksi. Mittareiden käyttö ei voi olla kertaluonteista,

koska vaikuttavuuden arviointi vaatii pidemmän aikavälin tarkastelua. Yksittäisen toimenpiteen vaikutus on helppo nähdä, mutta sen vaikuttavuutta pitää tarkastella useassa kohdassa pidemmän ajan kuluessa.

Hyvinvointipalvelujen ja sitä kautta myös sosiaalityön mittaamisessa on huomioitava mittaamisen konteksti (Kuusisto & Ekqvist 2016, 656). ISO SOS -hankkeessa Kykyviisaria ja muita mittareita kokeiltiin erilaisilla maantieteellisillä alueilla, erilaisissa sosioekonomisissa ympäristöissä ja erilaisissa elämäntilanteissa olevilla asiakkailla, joiden arkeen vaikuttivat monet väliin tulevat tekijät. Näitä väliin tulevia muuttujia ei Kykyviisarikokeilussa analysoitu tarkemmin, mutta niillä on varmasti ollut vaikutuksensa edellä kuvattuihin tuloksiin.

Sosiaalityöntekijä oletettavasti tuntee asiakkaan toimintaympäristön ja pystyy jäljittämään kontekstista johtuvat, muutoksiin vaikuttavat tekijät. Näin ollen työntekijän tulisi pystyä muodostamaan yleisen tiedon, mittaustulosten ja oman kokemuksensa kautta kokonaiskuva asiakkaan elämäntilanteesta ja tunnistaa, missä kohdassa hän voi asiakasta auttaa ja missä asiakas voi saada avun toisaalta.

Asiakkaiden tuen tarpeen taustalla on yhteiskunnallisia muutostekijöitä. Näihin sosiaalityö ei juurikaan voi vaikuttaa suoraan, mutta sosiaalityö voi kertoa niistä ja tuoda niitä aktiivisesti esille. Tähän työhön tarvitaan faktoja ja indikaattoreita siitä, miltä asiat näyttävät asiakkaan arjessa. Pelkkä mittari ei auta, ellei sen tuottamaa tietoa osata käyttää. Mittarit voivat kuitenkin olla tässä työssä hyvänä apuna.

LÄHTEET

Heininen Salla, Heino Mari, Laakso Jussi, Laine Emmi & Saari Janika. 2018. Arviointimenetelmien vertailu ja siltaus icf-luokitukseen – toimintakyvyn arviointi toimintaterapiassa ja aikuissosiaalityössä. Terveys ja hyvinvointi. Toimintaterapeuttikoulutus. Turku AMK.

Huhta Heli, Unkila, Kirsi. 2019. Kykyviisari aikuissosiaalityössä. Teoksessa Näkökulmia palvelutarpeen arviointiin. Toim. Minna Zechner. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 144. Seinäjoki 2019.

THL. 2019. Hyvinvointi ja terveyserot: Työllisyys. THL:n www-sivut: https://thl.fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/tyollisyys, viitattu 23.1.2020.

Jokivuori Pertti. 2014. YFIA202. Kvantitatiiviset menetelmät. Jyväskylän yliopisto. Luentodiat verkossa https://slideplayer.fi/slide/12168153/

Kivipelto Minna, Saikkonen Paula 2013. Tiedon tuotanto ja vaikuttavuustieto sosiaalityössä. Yhteiskuntapolitiikka 78 (2013) :3, 313-321.

Kivipelto Minna, Kotiranta Tuija 2014. Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin kriittinen eetos saatava takaisin. *Janus* vol. 22 (2) 2014, 172-182.

Koskinen Jutta. 2019. Tilastojen kertomaa työikäisten hyvinvoinnista – katsaus ISOn toiminta-alueen maakuntiin. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO. Syyskuu 2019. Saatavilla: https://www.isonet.fi/documents/10510/31325/Tilastojen+kertomaa+ty%C3%B6ik%C3%A4isten+hyvinvoinnista+syyskuu+2019/3f0c8b85-d42b-41c9-973c-07b5d72e2053, viitattu 23.1.2020.

Kuusisto Katja, Ekqvist Eeva. 2016. Aikuissosiaalityön asiakkaiden kokemus asiakkuuden vaikutuksesta elämäntilanteen muutokseen. Yhteiskuntapolitiikka 81 (2016):6, 655-669.

Linnakangas Ritva, Paasio Petteri, Seppälä Ullamaija, Suikkanen Asko. 2015. Mitä mittarien käyttö voisi tarjota sosiaalityölle? *Janus* vol. 23 (4) 2015. 406 -415.

Sepponen Kaija, Wilén Tarja, Kiviniemi Liisa. 2012. Työttömyyden pitkittyminen on monen tekijän summa. Tutkimus pitkäaikaistyöttömyyteen johtavista tekijöistä ja työmarkkinoille kuntoutumisesta. Oulun seudun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut. ePooki. 10/2012.

Shemeikka, Riikka; Aho, Simo; Jokinen, Esa; Järnefelt, Noora; Kaakinen, Markus; Kivimäki, Riikka; Korkeamäki, Johanna; Mertala, Sirpa; Mäkiaho, Ari; Parkkinen, Maarit; Pitkänen, Sari; Terävä, Kimmo & Vuorento, Mirkka (2017): Työurien jatkaminen vaatii yhteisöllisyyttä ja yhteistoiminnallisuutta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan numero julkaisusarja 38/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Sosiaalihuoltolaki (L 30.12.2014/1301)

Tietoa Kykyviisarista. Verkkosivusto osoitteessa https://sivusto.kykyviisari.fi/tietoa-kykyviisarista/mika-on-kykyviisari/, viitattu 7.3.2019.

Tilastokeskus. 2014. Tiedotteet 24.11.2004. Saatavissa: https://www.stat.fi/ajk/tiedot-teet/v2004/257ters.pdf, viitattu 23.1.2020.

Unkila Kirsi. 2018. Miksi käyttää Kykyviisaria sosiaalityössä? Saatavissa: http://www.prosos.fi/miksi-kayttaa-kykyviisaria-sosiaalityossa/, viitattu 23.1.2020.

Vänttinen Anni. 2019. ISO SOS -hankkeen palautekysely hankkeeseen osallistuneille työntekijöille. Julkaisematon raportti.

LIITTEET

Liitetaulukko 1. Kykyviisari-mittausaineiston katojoukon taustatiedot.

	n	%
Sukupuoli	51	100
nainen	16	31
mies	34	67
**yksi asiakas ilmoitti sukupuolekseen "muu"*		
Ikäjakauma	51	100
18 – 25 vuotta	12	24
26 – 40 vuotta	29	57
41 – 55 vuotta	9	18
≥ 56 vuotta	1	2
*keski-ikä 33 vuotta		
*nuorin 20 vuotta, vanhin 61 vuotta		
Koulutustaso **vastaaja voinut valita useamman vaihtoehdon, yht. 49 vastaajaa, 62 vastausta*	n = 49	100 %
Ei perustason jälkeistä koulutusta	10	16
Lukio/ylioppilastutkinto	11	7
Kurssimuotoinen ammatillinen koulutus tai siihen valmentava kurssi	6	4
Ammattikoulu- tai opistotason tutkinto	47	29
Korkeakoulututkinto (alempi tai ylempi AMK/yliopisto)	3	2
Koulutus on jäänyt kesken	16	10
Koettu terveydentila	n = 51	100 %
Hyvä	12	6
Melko hyvä	27	14
Keskitasoinen	29	15
Melko huono	24	12
Huono	8	4
Työttömyyden kesto	n = 49	100 %
Alle vuoden	8	16
1 – 2 vuotta	11	22
3 – 4 vuotta	5	10
5 – 10 vuotta	7	14
> 10 vuotta	4	8
En ole koskaan ollut työelämässä	8	16
En ole tällä hetkellä työttömänä	6	12

LUETTELO TEKSTISSÄ OLEVISTA TAULUKOISTA JA KUVIOISTA

TAULUKOT:

Taulukko 1. Kykyviisarimittausten määrä osatoteuttajittain (tilanne 30.6.2019). 5
Taulukko 2. ISO SOS -hankkeen Kykyviisarikokeiluun osallistuneet asiakkaat tiettyjen taustatietojen mukaan. 7
Taulukko 3. Kykyviisarin alkumittauksen tulokset 30.11.2018 osioittain eri osatoteuttaja-alueilla verrattuna valtakunnalliseen aineistoon (n=71). 17
Taulukko 4. Kykyviisarin seurantamittauksen tulokset 30.6.2019 osioittain eri osatoteuttaja-alueilla verrattuna valtakunnalliseen aineistoon (n=34). 17
Taulukko 5. Kykyviisarin osoittama muutos seurantamittaukseen osallistuneilla 18
Taulukko 6. Niiden elämän osa-alueiden esiintyminen kato- ja seurantaryhmässä, joihin toivottiin muutosta. 25

KUVIOT:

Kuvio 1. Kykyviisaria kokeilleiden sukupuolijakauma. 8
Kuvio 2. Kykyviisarikokeilussa olleiden asiakkaiden työttömyyden kesto. 9
Kuvio 3. Kykyviisaria kokeilleiden koettu terveydentila. 10
Kuvio 4. Pitkäaikainen fyysinen tai psyykkinen sairastavuus kykyviisaria kokeilleilla asiakkailla. 11
Kuvio 5. Työttömyyden kesto asiakkaiden koulutustason mukaan. 12
Kuvio 6. Koettu terveydentila ja työttömyyden kesto Kykyviisaria kokeilleilla asiakkailla 13
Kuvio 7. Asiakkaan usko palkkatyön löytymiseen 14
Kuvio 8. Usko palkkatyön löytymiseen sukupuolen mukaan tarkasteltuna. 15
Kuvio 9. Usko koulutuspaikan löytymiseen sukupuolen mukaan tarkasteltuna 15
Kuvio 10. Kykyviisari asiakkaan tuen tarpeiden esiintuojana ja palvelujen vastaavuus tuen tarpeisiin. 20
Kuvio 11. Tuen tarpeiden selventyminen ja palvelujen vastaavuus tuen tarpeisiin sukupuolen mukaan 21
Kuvio 12. Muutostarpeiden löytyminen ja muutoksen näkyväksi tuleminen Kykyviisarin avulla. 21
Kuvio 13. Kykyviisari asiakkaan näkemyksen esiin tuojana sekä näkemyksen esiin tulo palveluissa. 22